

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Martina Srpová

**Základní principy práva sociálního zabezpečení a jejich projevy
v zákonné úpravě**

Diplomová práce

Olomouc 2011

Já, níže podepsaná Martina Srpová, autorka práce na téma Základní principy práva sociálního zabezpečení a jejich projevy v zákonné úpravě, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) dávám tímto jako subjekt svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. c) z. č. 121/2000 Sb. správci:

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

KŘÍŽKOVSKÉHO 8

771 47 OLOMOUC

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalozích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni podání tohoto prohlášení vnitřní doložka UP, která se nazývá Informační centrum UP. Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle z. č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že shora uvedené údaje jsou pravdivé.

V Duchcově dne 27. 1. 2011

.....

Martina Srpová

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Základní principy práva sociálního zabezpečení a jejich projevy v zákonné úpravě* zpracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.“

V Duchcově dne 27. 1. 2011

.....

Martina Srpová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce Mgr. Petře Melotíkové za její odbornou pomoc.

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	7
1 Právo sociálního zabezpečení	9
1.1 Sociální politika.....	11
1.1.1 Cíle sociální politiky	14
1.1. 2 Funkce sociální politiky	14
1.1.3 Principy sociální politiky	15
1.2 Pilíře sociálního zabezpečení	18
1.2.1 Sociální pojištění.....	18
1.2.2 Sociální zaopatření	19
1.2.3 Sociální pomoc	20
1.3 Historie	21
1.4 Funkce právní úpravy.....	22
2 Prameny práva sociálního zabezpečení	23
2.1 Normativní právní akty	23
2.2 Mezinárodní smlouvy	24
2.3 Kolektivní smlouvy.....	24
2.4 Komunitární právo.....	25
3 Základní zásady a jejich význam	27
3.1 Princip sociální spravedlnosti.....	27
3.2 Zásada sociální solidarity	31
3.4 Zásada ekvivalence.....	39
3.5 Zásada subsidiarity	41
3.6 Zásada participace.....	44
3.7 Princip adekvátnosti.....	47

3.8 Princip garance	48
4 Zvláštní zásady	49
5 Procesní principy	51
Závěr	53
Seznam použité literatury	56

Úvod

Právo sociálního zabezpečení je pojem, který v současné době čelí velkému zájmu veřejnosti i ústavních činitelů. Především v souvislosti s prohlubujícím se schodkem veřejných financí, ve kterém příjmy i výdaje sociálního zabezpečení hrají velmi výraznou roli, je tato otázka velmi aktuální. Právě proto jsem si jako téma své diplomové práce vybrala zásady práva sociálního zabezpečení. Pro pochopení této problematiky je vycházet ze samotných zásad totiž naprosto nezbytné.

Na jednu stranu je sociální zabezpečení určené potřebným velmi důležité a nutné. Proč by neměl mít pracující občan, který mnoho let poctivě odvádí ze svých příjmů povinné i dobrovolné příspěvky do systému sociálního zabezpečení, právo na adekvátní výplatu dávek v přiměřené výši v situaci, kdy se například ocitne bez práce? Nebo kdy se vlivem nepříznivých událostí dostane do dalších, svízelných životních situací? A právě zde hraje velmi výraznou roli zásada solidarity. Protože však v našem systému dochází stále častěji také ke zneužívání sociálního zabezpečení, ukazuje tato stěžejní zásada i svou odvrácenou tvář. Mnozí lidé totiž dávky zneužívají, aniž by se na příjmech do systému vůbec podíleli.

Sociální situace vždy byla a bude souviset se sociální politikou státu. V posledních letech se vlivem štědrého systému sociálního zabezpečení dostalo do závažných problémů mnoho evropských států, kterým v důsledku toho hrozil až státní bankrot. Jen velmi obtížně se podařilo stabilizovat ekonomickou situaci v Maďarsku, které doplatilo na obrovské sociální výdaje a stejně jako v nedávném případě Řecka hrozbu státního bankrotu odvrátily až půjčky Mezinárodního měnového fondu i dalších států Evropské unie.

Abychom se vyhnuli podobné situaci, je proto víceméně jasné, že právo sociálního zabezpečení České republiky nutně potřebuje rozsáhlé reformy, které umožní efektivně čerpat podporu potřebným, zamezí zneužívání systému a nadměrnému prohlubování schodku veřejných financí. A právě pro budoucí právní úpravu budou jednotlivé zásady tohoto odvětví východiskem, ze kterého budou naši zákonodárci čerpat.

Cílem této práce je proto stručně uvést do problematiky práva sociálního zabezpečení a zejména pak seznámit se se základními zásadami, zvláštními a procesními principy, které mají stěžejní vliv na současnou podobu právních předpisů v rámci práva sociálního zabezpečení a uvést oblasti práva sociálního zabezpečení, ve kterých se konkrétní základní zásady nejvíce projevují, prostřednictvím SWOT analýzy rozebrat jejich silné a slabé stránky, příležitosti do budoucna i možné hrozby a hlouběji se tak seznámit s problematikou, protože

vzájemným působením faktorů silných a slabých stránek na jedné straně vůči příležitostem a nebezpečím na straně druhé lze získat nové informace, které je charakterizují. Co do dostupné literatury k tomuto tématu, bylo jí dostatečné množství, ovšem co se samotnému meritu mé práce – zásad práva sociálního zabezpečení týká, tam už to bylo horší a publikací zabývajících se tímto tématem bylo poskrovnu.

Tato práce je členěna do celkem čtyř kapitol, z nichž první pojednává o obecných otázkách sociálního zabezpečení, jakými je pojem sociálního zabezpečení, sociální politika, pilíře sociálního zabezpečení a historie vývoje tohoto právního odvětví. Cílem této kapitoly je stručně nastínit hlavní pojmy sociálního zabezpečení a uvést do problematiky.

Druhá kapitola se věnuje pramenům práva, se kterými právo sociálního zabezpečení pracuje. Zde je uvedena jejich klasifikace a rovněž jsou zde popsány základní koordinanční principy sociálního zabezpečení.

V třetí kapitole, která je pro práci klíčová, je pak obsažena samotná charakteristika základních zásad práva sociálního zabezpečení, jakými jsou např. princip sociální solidarity či spravedlnosti spolu s uvedením, v jakých pododvětvích se nejčastěji vyskytují.

Obsahem čtvrté kapitoly jsou zvláštní zásady, které se sice neprojevují v tak hojné míře, jako zásady základní, avšak přesto jsou velmi významné a mají vliv na podobu právních předpisů v této oblasti.

Pátá a zároveň poslední kapitola této práce se zabývá problematikou procesních zásad, které ovlivňují procesní postupy orgánů.

Tato práce je zpracovávána k datu 20. prosince 2010.

1 Právo sociálního zabezpečení

Sociální zabezpečení je považováno za nejdůležitější nástroj realizace sociální politiky. Pojem sociální zabezpečení patří k těm pojmům, které jsou v obecné mluvě poměrně srozumitelné a chápáné, avšak v okamžiku, kdy chceme podat jeho odbornou, vyčerpávající definici, dostáváme se do značných potíží. Žádná z doposud podaných definic nevyčerpává tento pojem plně a není ani obecně přijímána.¹

Předchůdcem tohoto pojmu byly již od 16. století pojmy jako chudinská péče, sociální péče a sociální správa. Sociální správa zahrnovala poskytování služeb, správu a rozdělování státních prostředků a dozor nad dodržováním předpisů, zatímco sociální péče představovala pomoc sociálně slabším vrstvám obyvatelstva.

Pojem sociálního zabezpečení je relativně nový pojem (poprvé tak byl nazván zákon z roku 1964) a používáme ho tam, kde hovoříme o státem zajištěné sociální bezpečnosti občana při vzniku sociální události. V zemích EU se mluví o sociální bezpečnosti, která odráží i jiné pojetí pojmu než byl u nás za socialismu. Dnes však tento pojem blíže koresponduje s pojetím v zemích Evropského společenství.²

Právo sociálního zabezpečení představuje souhrn právních norem, které upravují společenské vztahy vznikající v sociálním zabezpečení při předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí a v jejich souvislosti. Právo sociálního zabezpečení bývá považováno za samostatné právní odvětví, které můžeme zařadit částečně do práva veřejného i soukromého, popřípadě některé úpravy stojí na pomezí obou.³

Nejčastěji je však pod tímto pojmem chápán souhrn právních norem, jejichž účelem je předcházet sociálním rizikům a odstraňovat nepříznivé následky, které vzniknou jedincům v důsledku sociálních událostí.

V praxi se pojmu sociálního zabezpečení používá v různém pojetí. V užším pojetí zahrnuje zabezpečení ve stáří, při invaliditě a při ztrátě živitele a sociální péči a v širším pojetí též zabezpečení v nemoci, při pracovním úrazu a nemoci z povolání, mateřství a rodičovství,

¹ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 26.

² ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar, VACÍK, Antonín. *Právo sociálního zabezpečení*. Aleš Čeněk: Dobrá voda, 2002, s. 11.

³ CHVÁTALOVÁ, Iva. *Úvod do práva sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998, s. 19.

těhotenství a při nezaměstnanosti. Pojem sociální zabezpečení používají též mezinárodní dokumenty.⁴

S právem sociálního zabezpečení je však spojena celá řada pojmů, z nichž jedním z nejdůležitějších je sociální ochrana.

Účelem sociální ochrany je chránit občany (event. jejich rodiny) v případě, že jim hrozí určité „sociální nebezpečí,“ tedy hrozí, že dojde k sociálně nepříznivé situaci, nebo k ní již dokonce došlo. Sociální ochrana je tedy velmi široký pojem, jenž zahrnuje všechna opatření, jež mají zabránovat vzniku nepříznivých sociálních situací, nebo alespoň zmírňovat jejich dopad na život jedince a jeho rodiny, pokud takové situace nastanou.⁵

Sociální ochranu lze členit do několika skupin dle své primární funkce na preventivní sociální ochranu, která zahrnuje všechny zábranné mechanismy, terapeutickou sociální ochranu, v jejímž rámci jednotlivec poskytuje jinému službu a tím zabráňuje nepříznivým následkům tíživých sociálních situací a nejmladší z nich, rehabilitační a integrační sociální ochranu, kdy jeden subjekt druhému napomáhá při udržování či znovuzískání si svého přirozeného sociálního prostředí.

Sociální zabezpečení je „produktem“ sociální politiky státu, subjektům zabezpečuje pomoc v případě nemoci, zdravotního postižení a invalidity, pracovního úrazu a nemoci z povolání, nezaměstnanosti, mateřství, rodičovství, stáří a smrti živitele.

Nejdůležitější souvislosti práva sociálního zabezpečení jsou ve vztahu k ústavnímu právu, jelikož Ústava ČR (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.) a především Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.) určuje základní sociální práva občana a obsahuje důležitá pravidla pro právo sociálního zabezpečení. Významná je rovněž vazba k pracovnímu právu, kdy právo sociálního zabezpečení poskytuje dávky při konkrétních sociálních událostech, které jsou definovány jako sociálně tíživé situace, které subjekt nemůže překonat sám (tedy vlastní pracovní aktivitou). A v neposlední řadě můžeme nalézt především institucionální vazbu k právu správnímu, kdy sociální zabezpečení vykonávají orgány státní správy.

⁴ VOŘÍŠEK, Vladimír, a kol. *Lexikon: Sociální zabezpečení, zdravotní pojištění*. Ostrava: Motloch Jiří – Sagit, 2002, s. 323.

⁵ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 21.

1.1 Sociální politika

S činností státu v oblasti sociálního zabezpečení neodmyslitelně souvisí pojem sociální politika, jež představuje činnost subjektů spjatou s vytvářením vhodných sociálních podmínek pro rozvoj občanů. Sociální politika není jednoznačně definičně vymezena, není ani jednoznačně vymežitelná.

Politika je určitá společenská činnost různých subjektů na různých úrovních, kterými je ovlivňována společenská realita. Jestliže ovlivňuje sociální realitu, lze hovořit o sociální politice. Sociální politika může být vymezena jako souhrn aktivit, jejichž cílem je zlepšení základních životních podmínek obyvatelstva.

Sociální politika je součástí politiky každé společnosti; v širším smyslu slova jde o konkrétní jednání zejména státu, ale i ostatních subjektů, kterým je ovlivňována sociální sféra. Sociální politika je pak vnímána jako aktivity vztahující se bezprostředně k životním podmínkám lidí. Můžeme ji definovat jako určitý souhrn opatření, jejichž cílem je vytvořit podmínky pro všestranný rozvoj schopností a dovedností každého člověka. Rovněž ji lze vymežit jako souhrn cílů, aktivit, prostředků k realizaci sociálního programu dané společnosti.⁶

Sociální politika se v moderní společnosti koncentruje k rozvoji sociální sféry a hledá odpovědi na zcela specifické otázky, na něž nereagují a neodpovídají ostatní sféry života společnosti.⁷

Základním principem sociální politiky je přispívat k sociální spravedlnosti. Proto je stěžejním principem sociální solidarita, odkázanost jedince na společnost. Lze tedy rozlišovat solidaritu mezi ekonomicky aktivními a pasivními subjekty, jakož i mezi ekonomicky silnějšími s ekonomicky slabšími.

V této souvislosti se hovoří o třech zásadách sociální spravedlnosti: každému stejně, každému podle jeho potřeb a každému podle jeho zásluhy. První zásada je v řadě případů neproveditelná a může být kontroverzní se společenskými zájmy. Podle druhé zásady je práce rozdělována mezi členy společnosti podle jejich schopností a sil, ale její výsledky podle potřeb jednotlivých členů. Uplatňování této zásady vyžaduje existenci autority – státu, který

⁶ GOLDMANN, Radoslav a kol. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 12.

⁷ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002, s. 12.

rozhodne o prioritě potřeb. Při aplikaci třetí zásady jsou zásluhy a odměny odvozovány z pracovního výkonu. Značnou překážkou aplikace této zásady je stanovení objektivnosti míry zásluh.⁸

Každý by měl možnost účastnit se systému sociálního zabezpečení, což je projevem zásady participace, která je doplňována zásadou subsidiarity, která vyjadřuje, že nejdříve si má pomoci jednotlivec sám, posléze jeho rodina a nelze-li mu pomoci ani tak, až pak nastupuje stát.

Nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje sociální politiku, je demografický faktor, který představuje složení obyvatelstva, které je zkoumáno z nejrůznějších hledisek. Jedná se o vztah ekonomicky aktivního a neaktivního obyvatelstva, strukturu podle pohlaví, porodnost, potratovost a kojeneckou úmrtnost, sňatečnost a rozvodovost, průměrný počet dětí v rodině, všeobecnou úmrtnost, průměrný věk dožití a migraci.⁹

Významným způsobem rovněž ovlivňují sociální ekonomiku ekonomické a sociální faktory. Dynamika vývoje ekonomiky totiž ovlivňuje velikost vytvořených ekonomických zdrojů, které je možno na základě stanovení priorit rozdělit na krytí ekonomických a sociálních potřeb. Přitom je nutno mít na zřeteli, že dynamika vytvořených ekonomických zdrojů je v určitém protikladu s dynamikou potřeb, nezbytných ke krytí jednotlivých sociálních událostí. Většinou lze závislost vyjádřit tak, že dynamický ekonomický rozvoj obvykle snižuje rozsah potřeb, které musí být kryty z vytvořených zdrojů, a naopak stagnace ekonomického vývoje s sebou obvykle přináší vyšší náklady na sociální výdaje.¹⁰

Rovněž zde působí politicko-sociální faktory, díky čemuž je ovlivněno sociální chování subjektů.

V rámci sociální politiky můžeme rozlišovat několik typů dle přístupu:

Redistributivní typ sociální politiky je označován jako univerzalistický s dominantní rolí státu, někdy též jako občanský. Zahrnuje celou populaci bez ohledu na to, zda je sociálně potřebná. Je velmi ekonomicky náročný, proto vyžaduje značný rozsah redistribucí. Patří sem skandinávské země, Nizozemí a Dánsko.

Korporativní (někdy rovněž označovaný jako výkonový) typ politiky vychází z toho, že sociální potřeby mají být primárně uspokojovány na základě pracovního výkonu a zásluh. Je

⁸ KOTOUS, Jan, MUNKOVÁ, Gabriela, PEŘINA, Pavel. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2000, s. 9.

⁹ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 50.

¹⁰ TOMES, Igor. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Všešrd, 1993, s. 32.

založen na spolupráci občanů a velmi často též na obligatorním sociálním pojištění. Garantována jsou pouze základní minima. Tomuto typu se blíží SRN, Rakousko a Francie.

Poslední kategorií dle Titmusova dělení je reziduální typ sociální politiky. Spoléhá téměř výhradně na trh, jeho instituce a rodinu. Teprve v případech kdy tyto subjekty selžou, nastupuje státní sociální politika. Odpovědnost státu za sociální situaci občanů je minimální, stejně tak i dávky, které poskytuje. Tomuto typu se nejvíce blíží USA, Japonsko a Velká Británie.¹¹

Stručně charakterizované typy sociálních politik jsou samozřejmě abstrakcí podstatných znaků. Ve skutečnosti nemohou existovat v této čistě modelové podobě. Země výše uvedené jako příklady vyjadřují spíše inklinaci sociální politiky k určitému modelu, nikoli její faktickou a úplnou orientaci. Reálná sociální politika v každé zemi je vždy výsledkem kombinace všech tří typů a nelze hovořit jen o uplatňování některého z nich. Příčiny toho spočívají především v heterogenním charakteru sociální politiky. Rozmanitost sociálněpolitických opatření si vynucuje také rozdílnou míru účasti státu i dalších subjektů v jejich řešení. Jinou měrou se stát jistě bude angažovat např. v zajišťování životních podmínek handicapovaných občanů a jinak v otázkách zabezpečení ve stáří, či v zabezpečování rozvoje vzdělanosti apod. Příčiny spočívají rovněž ve skutečnosti, že sociální politika je živým systémem, který je jednak předurčen určitými historickými zvláštnostmi, národními specifiky apod. a který jednak musí reagovat také podle okamžitých potřeb a možností (politických, ekonomických, sociálních) a nemůže se držet idey „čistého modelu“. Typy (modely) je třeba chápat jako určitá vodítka, vzory, vedoucí k ujasnění předností i negativ spojených s jednotlivými modely, což nesporně má svůj význam při hledání vhodného konceptu sociální politiky.¹²

Vývoj sociálního zabezpečení je závislý na sociálněpolitickém úsilí společnosti. Rovněž má matematické a ekonomické zákonitosti, jejichž porušení znamená nezdár ani toho nejlepšího sociálního programu.

¹¹ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2003, s. 32.

¹² KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002, s. 22.

1.1.1 Cíle sociální politiky

Prostřednictvím sociální politiky jsou sledovány určité cíle, pro něž je typické, že sledují sociální zákonitosti a ukazují možnosti budoucího rozvoje. Ty jsou historicky a společensky podmíněné a nejčastěji vyjadřují potřeby sociálně slabších, které jsou však přijatelné i pro sociálně silnější vrstvy společnosti, jsou tak výsledkem určitého kompromisu.

V sociální politice jako v systému, který se vyznačuje značnou složitostí, jde nutně vždy o soustavu cílů, jimiž je naplňován cíl obecný, který lze formulovat jako zdokonalování životních podmínek lidí a rozvoj osobnosti člověka. Základním cílem sociální politiky musí být vytvoření lidsky důstojných podmínek života a zajištění rovných příležitostí všem. Prosazení rovných příležitostí znamená zejména: zajistit rovný přístup ke vzdělání a zdravotní péči, a to na dostatečně kvalitní úrovni (přiměřené možnostem zdrojů), zajistit rovný přístup k pracovním příležitostem, k možnostem získat přiměřené bydlení a znamená také zajistit a garantovat dostatečný minimální příjem (odpovídající lidsky důstojným podmínkám) ve vymezených a zřetelně definovaných sociálních situacích.¹³

1.1.2 Funkce sociální politiky

Sociální politika je schopna vyvolávat určité účinky a sledovat stanovené úkoly. Mezi nejčastěji uváděné funkce sociální politiky patří funkce ochranná, rozdělovací a přerozdělovací, homogenizační, stimulační a preventivní.

Ochrannou funkcí je myšleno, že řeší vzniklé sociální události, jejichž dopad se snaží zmírnit či zcela odstranit. Jde o nejstarší funkci sociální politiky.

Rozdělovací a přerozdělovací (redistribuční) funkce je jednou z nejsložitějších a současně nejvýznamnějších funkcí. Je jí určován podíl jednotlivců na výsledku ekonomické činnosti a na společenském bohatství. Hlavní pozornost směřuje tradičně a obvykle k příjmům, ke mzdám a důchodům a jejich redistribuci. To je sice významný aspekt, ale tato funkce má i jiný parametr, a to rozdělování životních šancí, situací, k nimž dochází prostřednictvím sociální politiky. Rozdělovací funkcí je tedy třeba rozumět více než jen rozdělování důchodů. Je to i účelné začleňování lidí do společnosti, je to i rozdělování

¹³ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002, s. 27.

prostředků, podmínek a předpokladů sloužících ke zdokonalování jejich života a osobnostnímu rozvoji. Přerozdělováním se zmírňuje nerovné postavení lidí.¹⁴

Homogenizační funkce je úzce propojena s funkcí redistribuční. Jejím cílem je dosažení vyššího stupně stejnorodosti v uspokojování základních životních potřeb a vyššího stupně stejnorodosti zájmů a hodnot sociálních subjektů v populaci. Homogenizace v žádném případě neznamená nivelizaci podmínek života, ale proces, v němž společnost dospívá k poskytování stejných šancí vzdělávat se, pracovat, pečovat o své zdraví a tak dále, a to podle individuálních schopností a předpokladů, které jsou základem odůvodněných a přirozených rozdílů mezi lidmi. Nejzřetelněji se projevuje homogenizační funkce poskytováním životního minima sociálně slabým skupinám obyvatelstva.¹⁵

Sociální politika má motivovat k žádoucímu vývoji sociálních a ekonomických procesů. Ovlivňuje hospodářskou prosperitu, stabilizuje společnost, vytváří záchranné sociální sítě a garantuje základní sociální jistoty. To vše je vyjádřeno v stimulační funkci sociální politiky.

Účelem preventivní funkce je snaha předcházet nežádoucím sociálním situacím. Nejvíce je tato snaha patrná u vzdělávací a zdravotní politiky.

1.1.3 Principy sociální politiky

1.1.3.1 Princip sociální spravedlnosti

Spravedlnost a harmonie je obvykle základem legitimacy vlád. Téměř všechny vlády usilují o to, aby byla společnost organizována v souladu s principem sociální spravedlnosti.

Sociální spravedlnost je vnímána různými společenstvími odlišně, a tak na ni může být nahlíženo ze subjektivního hlediska, vzdáleného od objektivního nazírání, které je vedeno především myšlenkami humanismu, dobra a prospěchu lidstva. Tato okolnost může vést a často také vede k mystifikaci sociální spravedlnosti, ke spekulacím s tímto pojmem a jakési libovůli v jeho interpretaci a tím i k manipulacím veřejného mínění o těchto zásadních, sociálně velice citlivých otázkách.¹⁶

¹⁴ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2003, s. 59- 60.

¹⁵ KLIMENTOVA, Eva. *Sociální politika I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 47.

¹⁶ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2003, s. 53.

Toto subjektivní vnímání sociální spravedlnosti a nerovností je dáno především současným stavem jednotlivců a skrývá dva aspekty, které působí opačně – stabilizační a destabilizační. Zatímco stabilizační efekt je spjat s pozitivním hodnocením spravedlnosti, u destabilizačního efektu je tomu naopak. S pozitivním hodnocením se setkáváme zejména u vysoce postavených subjektů.

V duchu tohoto modelu je v současné době sociální spravedlnost vnímána tak, že primárně je spojována s usilováním jedince, který využívá svých sil k uskutečňování svých vlastních zájmů. Současně je však vnímána i jako vůle pomoci slabým a potřebným občanům, tzn. že se předpokládá i solidární celospolečenský akt. Krystalizace určitého modelu sociální spravedlnosti je v každé společnosti procesem, pro který jsou důležité nejen nerovnosti samy a jejich velikost, ale i skutečnost, jak tyto nerovnosti jsou vnímány a přijímány společností. Proto např. relativně velké sociální nerovnosti v ČR po roce 1989 nejsou vždy vnímány jako sociálně spravedlivé, neboť ne vždy jsou spojeny s principem zásluhovosti a vlastního výkonu.¹⁷

1.1.3.2 Princip sociální solidarity

Sociální solidarita je v ČR dlouhodobě zažita a zakódována v právní úpravě práva sociálního zabezpečení. Stejně jako solidarita sama je významná i míra, v níž je solidarita naplňována. V posledním období (poslední desetiletí) se zcela zřetelně projevuje hledání optimální hranice mezi racionálním směrem celospolečenské solidarity (první rovina chápání sociální solidarity) a neúčelným a demotivujícím vynakládáním vytvořených prostředků. Projevuje se zřetelná snaha o to, aby přemíra této solidarity nevedla k útlumu odpovědnosti jedinců za vlastní životní podmínky a míra zdanění nevedla k oslabení ekonomické prosperity, aby využití prostředků na sociální účely bylo efektivní.¹⁸

Protože solidarita v sobě tedy nese i možné negativní rysy projevující se například nejen ekonomickou stimulací, ale i ohrožováním svobody narůstající moci moderního státu, je třeba k ní přistupovat citlivě a diferencovaně s vědomím možných pozitivních i negativních efektů na vývoj ekonomiky a společnosti. Přetrvávající strategie záchranné sociální sítě ve všech praktických krocích politiky po roce 1990 a nekoncepčnost v oblasti pojistných sociálních

¹⁷ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002, s. 22.

¹⁸ ŽIŽKOVÁ, Jana. Orientace sociální politiky 90. let – přednosti a úskalí. *Sociální politika*, 1997, č. 2, s. 3.

systémů vedly k mnoha důsledkům, které představují výzvu pro nejbližší roky: prvním z nich je skutečnost, že v pojistných sociálních systémech přetrvávají nadměrné sociální redistribuce, kdy s rostoucími příjmy a s rostoucími příspěvky do pojistných systémů nerostou dostatečně dávky vyplácené z těchto systémů, druhým důsledkem je skutečnost, že sociální ochrana byla směřována intenzivně do skupin obyvatelstva s nízkými příjmy a konečně třetím důsledkem je skutečnost, že nedošlo k naplnění sociálních aspirací střední příjmové vrstvy obyvatel, že dokonce došlo k oslabení vyšší střední příjmové vrstvy.¹⁹

V soudobých moderních společnostech se solidarita ve značné míře realizuje především pomocí redistribuční a transferové politiky státu. Významná je však i solidarita jedinců, spolků, sdružení apod. často založená na filantropii a uskutečňující se zpravidla mimo státní nedistributivní mechanismus nebo jen s jeho částečným využitím. Význam takovéto dobrovolné solidarity v sociální politice je značný a se změnou rolí státu v sociální politice v současné době roste.²⁰

1.1.3.3 Princip univerzality

Touto zásadou se rozumí skutečnost, že se vztahuje na všechny osoby, které splňují další podmínky, jimiž jsou nejčastěji státní občanství či trvalý pobyt, jež je novějším kritériem a to zejména v důsledku evropské integrace, což ovšem neznamená, že platí vůči všem ve stejném rozsahu.

Jejím základem je právo každého člověka na zajištění určité životní úrovně.

1.1.3.4 Princip participace

Základní myšlenkou principu participace je, že lidé, jejichž život je ovlivňován určitými opatřeními a rozhodnutími, musí mít také možnost účastnit se procesu, který vede k jejich přijímání a realizaci. Lidé by měli mít reálnou možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jejich život (zdraví, zajištění v nemoci, ve stáří a podobně). Praktické zkušenosti

¹⁹ KREBS, Vojtěch, a kol. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009, s. 11.

²⁰ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2002, s. 24.

dokazují, že bez této participace, bez ztotožnění se lidí se sociálně politickými opatřeními jsou efekty těchto opatření omezené a často i sebelepší záměry přijdou nazmar.²¹

1.2 Pilíře sociálního zabezpečení

Pokud systém sociálního zabezpečení vyžaduje, aby se subjekt po stanovenou dobu nacházel v určitém právním postavení, aniž by sám přispíval a systém přesto poskytuje plnění, jedná se zabezpečovací o formu.

Pojišťovací forma je oproti tomu charakteristická tím, že se subjekt musí podílet na tvorbě zdrojů systému.

Jestliže pro splnění podmínek k plnění ze sociálního zabezpečení stačí pouze objektivní stav sociální potřeby ze strany občana, pak se jedná o formu zaopatřovací.

1.2.1 Sociální pojištění

Sociální pojištění je povinný finanční systém, kterým se občan sám nebo někdo jiný občana povinně zajišťuje pro případ budoucí sociální události. Sociální pojištění může být základní nebo doplňkové. Doplňkem sociálního pojištění mohou být sociální fondy, které mohou mít povinnou i dobrovolnou povahu a jimiž se doplňuje povinné sociální pojištění o nové nebo vyšší dávky za dohledu státu, např. daňovými úlevami nebo příspěvky. Zatímco sociální pojištění spravují instituce veřejnoprávní povahy, sociální fondy mohou spravovat jak veřejnoprávní, tak i soukromoprávní instituce.²²

Účast na tomto pojištění je zpravidla povinná, dominující zásadou, která pojištění ovládá, je zásada solidarity.

Jde o jeden ze systémů sociálního zabezpečení, pro který je typická povinná účast na pojištění spolu s přesným vymezením okruhu osob, na které se toto povinné pojištění vztahuje. Pojištění je převážně financováno z příspěvků pojištěných osob (jde-li o pojištění zaměstnanců, podílí se většinou na placení pojistného i zaměstnavatel) a existuje zpravidla vazba mezi výší pojistného a výší dávky. Pojistné obvykle plyne do samostatného sociálního

²¹ KLIMENTOVÁ, Eva. *Sociální politika I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 59.

²² TRÖSTER, Petr, a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 15.

fondu, z jehož prostředků jsou hrazeny výdaje sociálního pojištění. Vzhledem k tomu, že jde o povinný systém, je solventnost garantována státem.²³

Nejčastější systematika sociálního pojištění vychází z devíti základních subsystémů, tedy rozdělení na úrazové pojištění, nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, pojištění v mateřství, pojištění ve stáří, pojištění invalidity, pojištění pozůstalých, pojištění v nezaměstnanosti a rodinné přídatky. Sociální pojištění je v současnosti nejrozšířenější institucionální forma, protože představuje systém, který nutí občany, aby se pro budoucnost postarali sami o sebe a své rodiny odložením osobní spotřeby, nikoliv na úkor veřejných daní. Po inflaci způsobené druhou světovou válkou financování sociálního pojištění fondovou metodou ustoupilo financování metodou průběžného přerozdělování (pay-as-you-go). Sociální solidarita se v těchto systémech zpravidla uplatňuje způsobem financování ve vztahu k poživatelům nejnižších důchodů a při indexaci (zachování hodnoty) nebo valorizaci (zvýšení hodnoty) důchodů.²⁴

Z hlediska délky vyplácení dávek lze od sebe odlišit pojištění krátkodobé a dlouhodobé. Mezi krátkodobá řadíme pojištění nemocenské a zdravotní. Za dlouhodobé sociální pojištění je považováno pojištění důchodové.

1.2.2 Sociální zaopatření

Druhý pilíř sociálního zabezpečení je charakteristický tím, že subjektům poskytuje určité dávky, aniž by byla nutná jejich finanční spoluúčast. Má dlouholetou tradici, jelikož se s tímto systémem setkáváme již ve starověku. Patří sem zejména systém státní sociální podpory, jež byla v ČR zavedena v roce 1995.

V některých případech jsou ověřovány příjmy. Jedná se o povinný, zákonem upravený nedistributivní systém, v němž zákon stanoví osobní a věcný rozsah, poživatel dávky přitom do systému finančně nepřispívá a vše je financováno ze státního rozpočtu nebo podle jiných pravidel úhrady nákladů z veřejnoprávních prostředků.²⁵

Nemusí být vyloučena finanční spoluúčast osob, kterým je zaopatření určeno. Při splnění stanovených podmínek náležejí ve stejné výši.

²³ SPIRIT, Michal, a kol. *Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení*. Praha: PROSPEKTUM spol. s r.o., 1999, s. 235.

²⁴ TRÖSTER, Petr, a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 16.

²⁵ TRÖSTER, Petr, a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 17-18.

Jedná se o jednu z nejstarších forem přerozdělení, jelikož se objevovala již ve starověku ve prospěch vojenských vysloužilců a jejich pozůstalých.

1.2.3 Sociální pomoc

Sociální pomoc je systém, z něhož se poskytuje zajištění sociálně potřebným. Charakteristickým rysem je poskytování pomoci na základě zkoumání individuální situace žadatele a jeho rodiny. Sociální pomoc je financována jak ze státního rozpočtu, tak z místních rozpočtů, popřípadě je financována i církevními a jinými organizacemi. Velkou úlohu v poskytování sociální pomoci hrají zejména místní správní orgány nebo samosprávné subjekty.²⁶

Zahrnuje pomoc občanům, kteří se ocitli v nepříznivých životních poměrech a nemohou je překonat bez pomoci společnosti, dále na pomoc těm, jejichž životní potřeby nejsou jinak zabezpečeny (dávky nemocenského a důchodového pojištění) a taktéž pomoc občanům, kteří ji potřebují v důsledku své zvláštní životní situace.²⁷

Formy poskytované pomoci mají splňovat následující charakteristiky:

Dostupnost z hlediska typu pomoci, územní dostupnosti, informační dostupnosti, v neposlední řadě také dostupnost z hlediska ekonomického, dále efektivitu formy uzpůsobené tak, aby vyhovovaly potřebě člověka, nikoliv „potřebám“ systému. Kvalita má být zajištěna takovým způsobem a v takovém rozsahu, který odpovídá současnému poznání a možnostem společnosti. Bezpečnost nesmí omezovat oprávněná práva a zájmy lidí. Systém má být nastaven tak, aby veřejné i osobní údaje používané na poskytnutí pomoci v maximální možné míře pokrývaly objektivizovaný rozsah potřeb.²⁸

²⁶ SPIRIT, Michal, a kol. *Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení*. Praha: PROSPEKTUM spol. s r.o., 1999, s. 236.

²⁷ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 42.

²⁸ MICHALÍK, Jan. *Smluvní vztahy v sociálních službách*. Olomouc: Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených – sekce vzdělávání, 2008, s. 10.

1.3 Historie

Jisté prapočátky sociálního systému můžeme pozorovat již v antickém období, kdy se začaly vytvářet kolegia, která měla členy podporovat v případě nemoci či smrti. Již tehdy se tedy dostávala k slovu zásada sociální solidarity, a to solidarity zdravých s nemocnými.

Prvními formami byly svépomocné akce středověkých cechů. Na ně navázaly dělnické spolky počátkem 19. století. Druhou linii zahájily státy v 18. století, když začaly profesionalizovat armádu a státní aparát. Nastupující profesionálové byli nemajetní a museli být zabezpečeni pro případ, kdy službu již nemohli vykonávat. Avšak nejmladší, třetí linie, byla nejvýraznější. Bylo jí sociální pojištění jako státem nařízený odklad spotřeby pro zajištění individuálních budoucích potřeb.²⁹ Již tehdy se tedy začala uplatňovat zásada participace, tedy podílení se subjektů na tvorbě zdrojů sociálního zabezpečení.

První zákon o nemocenském a úrazovém pojištění dělníků byl přijat v roce 1888 (zákon č. 1/1888 ř.z.), penzijní pojištění pak v roce 1907 (zákon č. 1/1907 ř.z.), kdy byl přijat zákon o starobním a invalidním pojištění zaměstnanců v soukromém sektoru.

Po založení Československé republiky v říjnu 1918 zákon z roku 1924 (zákon č. 221/1924 Sb.) zavedl penzijní pojištění pro všechny dělníky současně s nemocenským pojištěním pro státní zaměstnance. Jako v mnoha evropských zemích byl však pozdější vývoj zpomalen hospodářskou krizí třicátých let. Sociální pojištění představovalo tehdy doplněk k různým opatřením kolektivním či soukromým a pokrývalo pouze část obyvatelstva.³⁰ Uplatnění tak našla zásada participace i univerzality, jež však byla limitována pouze na dělníky a státní zaměstnance.

Po únorovém převratu v roce 1948 byl přijat zákon o národním pojištění (zákon č. 99/1948 Sb.). Celý vývoj byl završen reformou z roku 1956 (zákon č. 55/1956 Sb.), která definitivně potvrdila konec sociálního pojištění a zavedení systému sociálního zabezpečení. Nejvíce změnami prošel důchodový systém, jelikož výše důchodu závisela na výši mzdy, což bylo projevem zásady sociální spravedlnosti, kdy jsou dávky pomoci závislé na vlastním přičinění.

Výrazné změny se sociální systém dočkal roku 1989. Tehdy byla jmenována nová vláda, jež si dala za cíl zmodernizovat současný systém, snížit jeho finanční náročnost a

²⁹ TOMEŠ, Igor, KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 229.

³⁰ RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma*. Praha: Karolinum, 2003, s. 15.

těžkopádnost. Byly zrušeny preference v důchodovém systému a odstraněna diskriminace osob samostatně výdělečně činných. Nemocenské pojištění bylo sjednoceno s důchodovým a bylo dáno pod správu České správy sociálního zabezpečení a zavedena indexace důchodů.

V současnosti je zdůrazňována nutnost důchodové reformy, a to především vzhledem k demografickému vývoji, kdy s ohledem na zvyšující se průměrný dožívaný věk a snižující se porodnost se zvyšuje počet osob v postproduktivním věku.³¹

1.4 Funkce právní úpravy

Právo sociálního zabezpečení plní celou řadu funkcí, můžeme rozlišovat mezi funkcemi obecnými, do nichž řadíme ekonomickou, stimulační, ochrannou a psychologickou a mezi funkcí zvláštní, kdy plní toto právní odvětví i specifické úkoly.

Regulační funkcí rozumíme to, že právo sociálního zabezpečení stanoví pravidla, za kterých subjekty mohou vstupovat do právních vztahů sociálního zabezpečení a též způsob rozdělování finančních prostředků, potřebných pro tu kterou oblast sociálního zabezpečení.³²

Rovněž se stanoví pravidla chování subjektů a prostřednictvím norem se na ně působí, což vyjadřuje preventivně výchovná funkce.

Ochrannou funkcí se rozumí skutečnost, že omezuje či dokonce zcela eliminuje nepříznivou situaci subjektů.

Když se občané dostanou do tíživé finanční situace, přichází ke slovu ekonomická funkce a to v případech, kdy je to považováno za potřebné.

Právo sociálního zabezpečení rovněž působí na občana tak, aby se sám podílel na vytváření prostředků, které by sám mohl v budoucnu potřebovat, jestliže by se dostal do nepříznivé životní situace.

V neposlední řadě působí na psychiku občana, který tak netrpí obavami z možné budoucí nepříznivé sociální situace.

³¹ TRŮSTER, Petr, a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 17-18.

³² ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar, VACÍK, Antonín. *Právo sociálního zabezpečení*. Aleš Čeněk: Dobrá voda, 2002, s. 25.

2 Prameny práva sociálního zabezpečení

Pod pojmem prameny myslíme formy, v nichž jsou obsaženy právní normy. Jedná se o státem vynutitelná pravidla. Můžeme rozlišovat prameny ve formálním, gnozeologickém a v materiálním smyslu.

Hovoříme-li o pramenech ve formálním smyslu, máme na mysli takové formy, které obsahují právní normy.

Chápeme-li prameny práva v materiálním smyslu, pak máme na mysli zdroje obsahu práva, prameny determinující obsah právních norem – např. stav dané společnosti, státu a politického režimu, její tradice a zvyklosti, technologickou a ekonomickou úroveň, vliv mezinárodního společenství, resp. jednotlivých států a jejich právních systémů, dosažený stupeň vývoje lidské civilizace, resp. příslušného civilizačního okruhu. V zásadě se materiálními prameny rozumí společenskohistorický kontext, ve kterém právo vzniká, jsou to především určité zájmy, které se do obsahu práva promítají.³³

Dle gnozeologického pojetí, které je širší než formální, se jedná o prameny poznání práva.

Za prameny práva v našich podmínkách pokládáme normativní právní akty, mezinárodní smlouvy, kolektivní smlouvy a komunitární právo.

2.1 Normativní právní akty

Normativní právní akty jsou výsledkem normativní činnosti státu. Řadíme mezi ně ústavu a ústavní zákony, zákony, nařízení vlády a konečně vyhlášky, směrnice a výnosy ministerstev a jiných orgánů státní správy.

Nejdůležitějším normativním pramenem českého práva sociálního zabezpečení je Ústava ČR – ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Dalším obecným základním normativním pramenem je Listina základních práv a svobod, která tvoří součást ústavního pořádku ČR a byla publikována pod č. 2/1993 Sb. V Listině základních práv a svobod jsou obsaženy některé základní zásady (sociální práva občanů), které jsou dalšími normativními předpisy rozváděny, konkretizovány a také garantovány. Jedná se zejména o základní sociální práva občanů jako

³³ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH Aleš. *Teorie práva*. Praha: ASPI, 2004, s. 74.

např. právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, právo na pomoc v hmotné nouzi, právo na ochranu zdraví, právo ženy v těhotenství na zvláštní péči a další. Právní vyjádření a bližší podrobnosti, obsahová náplň a uplatňování těchto sociálních práv jsou stanoveny v dalších normativních právních aktech na základě Listiny základních práv a svobod.³⁴

Dalšími významnými prameny jsou zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

2.2 Mezinárodní smlouvy

Nejčastěji se setkáváme s bilaterálními mezinárodními smlouvami, jež jsou zpravidla sjednávány za účelem stejného vzájemného zacházení s občany. V největším rozsahu byly uzavřeny se Slovenskou republikou.

Nejdůležitějšími multilaterálními smlouvami jsou Evropská sociální charta a Evropský zákoník sociálního zabezpečení. Velký význam mají rovněž mezinárodní smlouvy o lidských právech, jakými jsou Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

2.3 Kolektivní smlouvy

Kolektivní smlouva patří mezi tzv. normativní smlouvy, které jsou považovány i v obecné teorii práva za prameny práva ve formálním smyslu. Normativní smlouva se vyznačuje tím, že její ustanovení je obecné povahy a upravují celou skupinu právních vztahů neurčitého počtu a stejného druhu. Kolektivní smlouva jako smlouva normativní se od

³⁴ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 65.

právního normativního aktu liší především subjekty (nikoliv orgány státu) a způsobem vzniku (smlouva je souhlasný vzájemný projev vůle dvou subjektů).³⁵

2.4 Komunitární právo

Pro politiku Společenství jsou charakteristické čtyři základní svobody – volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu, přičemž nesmí být kladeny žádné překážky těmto svobodám. Každý občan EU tak může odejít do jiného členského státu a začít tam pracovat.

Aby v důsledku pohybu osob přes hranice států, ať už z důvodu turistiky, nebo zaměstnání, nedocházelo k ohrožení nároků migrujících osob a jejich rodin ze sociálního zabezpečení, je snahou jednotlivých států světa řešit nastalé situace prostřednictvím koordinace sociálních systémů. Ani Česká republika není v tomto ohledu výjimkou.³⁶

Pro koordinaci národních systémů sociálního zabezpečení tak existují dva důležité důvody, a sice, aby migrující pracovník v případě přesídlení neztrácel část nebo dokonce všechna svá práva na sociální zabezpečení v důsledku podmínek vyžadovaných jinými systémy a aby se z hlediska sociálního zabezpečení nenacházel v horším postavení než pracovníci, kteří po celou dobu svého aktivního pracovního života zůstávají v jednom členském státě. Koordinace je nezbytná technicky, a to z důvodů velkých rozdílů mezi systémy sociálního zabezpečení členských států a jejich široké škále podmínek pro vznik a trvání nároku, výše dávek, podpůrčích dob a platebních postupů. Navíc tyto systémy se neustále vyvíjejí a mění.³⁷

Od 1. května 2010 je účinné nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 883/2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení spolu s prováděcím nařízením Evropského parlamentu a Rady č. 987/2009.

Koordinace sociálního zabezpečení je založena na čtyřech základních principech:

- Podle principu rovného zacházení podléhají migrující osoby na území členských států stejným povinnostem a užívají stejných výhod jako státní příslušníci dotyčného státu.

³⁵ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 78.

³⁶ *Dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení*. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2002, s. 6.

³⁷ TRÖSTER, Petr, a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 68.

- Na základě principu aplikace právního řádu jediného státu by nemělo dojít k situaci, že by migrující osoba podléhala právním předpisům více států nebo naopak nebyla pojištěna vůbec. Obecně platí, že se uplatňuje legislativa země, kde zaměstnaná osoba pracuje nebo osoba samostatně výdělečně činná vykonává výdělečnou činnost.
- Princip sčítání dob pojištění se využívá v případech, kdy člověk stráví část svého pracovního života v jednom a část v jiném členském státě a přitom nesplní předepsanou dobu pro nárok na dávku v některém z nich. Koordinační nařízení zakotvují ustanovení, která umožňují pro získání nároku na dávky tam, kde to připadá v úvahu, přihlídnout i k dobám pojištění získaným v jiných členských státech.
- Princip zachování nabytých práv zajišťuje migrujícím osobám výplatu dávek nejenom ve státě, kde získal na dávky nárok, ale do kteréhokoli jiného členského státu.³⁸

Koordinační nařízení posílilo princip tzv. „jediné příslušnosti“. Z tohoto pravidla již nejsou možné výjimky a každá osoba tedy podléhá v oblasti sociálního (a zdravotního) pojištění právním předpisům pouze jediného členského státu. Zásadním kritériem pro určení takové příslušnosti je pak místo výkonu výdělečné činnosti. To platí jak pro zaměstnance, tak i pro osoby samostatně výdělečně činné. Speciální režim je pak logicky uplatněn v případě osob nezaměstnaných a výdělečně neaktivních, které nepobírají žádné dávky na základě předchozí výdělečné činnosti. V takových případech je určujícím faktorem jejich bydliště. Další změna se týká osob, které pracují ve dvou a více členských státech současně. Nově se na ně vztahuje právní úprava státu jejich bydliště, ovšem jen za předpokladu, že v tomto státě vykonávají podstatnou část své výdělečné činnosti. Pokud by tento předpoklad nebyl splněn, podléhají právním předpisům členského státu, na jehož území má sídlo jejich zaměstnavatel. Obdobná je i úprava činnosti osob samostatně výdělečně činných, které působí v několika státech současně. Na osobu, která obvykle pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná ve dvou nebo více členských státech se vztahují právní předpisy státu bydliště, pokud vykonává podstatnou část své činnosti v tomto členském státě; nebo pokud nebydlí v členském státě, v němž vykonává podstatnou část své činnosti, právní předpisy státu, v němž se nachází střed zájmu její činnosti.³⁹

³⁸ *Koordinace sociálního zabezpečení*. [online]. cssz.cz, [cit. 18. 10. 2010]. Dostupné na <<http://www.cssz.cz/cz/evropska-unie/socialni-zabezpeceni/>>

³⁹ *Koordinace systémů sociálního zabezpečení*. [online]. epravo.cz, [cit. 18. 10. 2010]. Dostupné na <<http://www.epravo.cz/top/clanky/koordinace-systemu-socialniho-zabezpeceni-62723.html>>

3 Základní zásady a jejich význam

Právními předpisy sociálního zabezpečení prostupuje několik stěžejních zásad, které právní úpravu významně ovlivňují. Podle jejich důležitosti a výskytu je lze dělit na obecné a zvláštní.

Pod pojmem zásady práva rozumíme zobecněné právní ideje, které vyjadřují charakter určitého právního odvětví, v našem případě práva sociálního zabezpečení. Obvykle jsou obsaženy v samotném textu právních norem nebo jsou výsledkem nejrůznějších tradic či zvyklostí.

Pro volbu a interpretaci těchto základních principů, myšlenkových postupů, má samozřejmě význam obecné filozofické myšlení a tzv. sociálněpolitické doktríny. V evropském regionu se tradičně a nejčastěji setkáváme s myšlenkami konzervativního směru, s křesťanským sociálním učením a demokratickým socializmem.⁴⁰

Křesťanské sociální učení je charakteristické tím, že podle jeho učení není za svou společenskou situaci zodpovědný pouze samotný jedinec, ale rovněž i společenský systém. Ačkoliv uznává nerovnost, nepovažuje ji za žádoucí a spravedlivou.

Demokratický socializmus oproti tomu usiluje o to, aby všem jedincům byly zajištěny důstojné životní podmínky cestou přijetí některých pravidel. Klade důraz především na rovnost, je proto v opozici vůči konzervativní doktríně.

3.1 Princip sociální spravedlnosti

Sociální spravedlnost je klíčovým principem sociální politiky. Spravedlnost je obvykle stavěna proti křivdě a bezpráví. Je považována za měřítko mezilidských vztahů, za základní mravní i náboženskou hodnotu, za základ právního řádu, základ států a veřejných politik. Spravedlnosti lze rozumět jednak v právním slova smyslu (tj. souhrn právních norem a zásad), jednak ji lze rozumět ve smyslu sociální spravedlnosti. Tu pak lze vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany,

⁴⁰ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha:ASPI, 2002, s. 19.

případně sociální skupiny. V kontextu sociální politiky jsou důležité obě významové roviny, neboť zákonodárství a právní normy tvoří legitimitu sociální spravedlnosti.⁴¹

Pojmy sociální spravedlnost a sociální nerovnost jsou hojně diskutovanými tématy a odrážejí se v pojetí rozličných často velmi odlišných ideologií a politických názorech. Proto je sociální spravedlnost relativním pojmem a je třeba vždy vzít v potaz konkrétní situaci. Jelikož se tedy nejedná o absolutní kategorii, nemůžeme proto podat obecně platnou definici.

V literatuře se můžeme nejčastěji setkat s teoretickými klasifikacemi, které pro posouzení sociální spravedlnosti rozlišují další dílčí hlediska či principy výkonu zásluhy, souladu mezi vstupy a výstupy, rovnosti, rovných příležitostí a sociální potřebnosti. Uvedená hlediska jsou protikladná.⁴²

Pojetí sociální politiky a především pojmu spravedlnosti a jeho dílčích hledisek je odlišné v různých státech.

Trendem, se kterým se můžeme ve vyspělých sociálních politikách setkat, je sílící snaha chápat sociální spravedlnost spíše tak, že je prvotně výsledkem usilování jedince, který využívá svých sil k naplňování vlastních zájmů. Současně je však vnímána sociální spravedlnost jako vůle pomoci slabým a potřebným občanům, to znamená, že předpokládá i solidární akt. Jedná se o tzv. model pevného dna a otevřeného stropu, v tomto ohledu odkazuje princip sociální spravedlnosti na princip subsidiarity.⁴³

Sociální spravedlnost je jakousi vhodnou kombinací různých dílčích principů s tím, že ve výsledku může tihnout k převaze jednoho z nich. Je na našem posouzení co považujeme a co nikoliv za spravedlivé, problematika sociální spravedlnosti je relativní, lze na ni nahlížet z různých hledisek, je něčím, k čemu se společnost přibližuje.

Princip sociální spravedlnosti se velmi široce projevuje v zákonné úpravě, neboť je stěžejním principem práva sociálního zabezpečení. Např. v § 88 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, je uvedena možnost odstraňování tvrdostí v jednotlivých případech, které se vyskytly při provádění pojištění. Péče o slabé a potřebné jedince je obsažena ve stejném zákoně, kdy jsou finanční prostředky poskytovány v případě dočasné pracovní neschopnosti, nařízené karantény, těhotenství a mateřství a ošetřování člena domácnosti. Nutnost péče o potřebné se rovněž promítá do zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém

⁴¹ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002, s. 20.

⁴² KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002, s. 21.

⁴³ KLIMENTOVÁ, Eva. *Sociální politika I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 56.

pojištění, kdy je dle § 1 tohoto zákona pomoc poskytována ve stáří, při invaliditě nebo úmrtí živitele. V obou případech je pak výše poskytované pomoci dle zásady sociální spravedlnosti odvislá od příjmů. Pomoc fyzickým osobám v nepříznivé situaci je obsažena v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, pomoc osobám v hmotné nouzi pak v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Pro oblast státní podpory (zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře) je charakteristické, že v některých případech se poskytuje v závislosti na výši příjmu, což poukazuje na současný trend, kdy je spravedlnost chápána především jako vlastní snaha jedince o zaopatření se. Výše dávek je tak úměrná vynaloženému úsilí jedince.

SWOT analýza sociální spravedlnosti

Silné stránky

- pomoc potřebným (poskytnutí dávek osobám, které se v důsledku nepříznivé sociální události nemohou sami zajistit)
- omezení křivdy a bezpráví (tím, že jsou dávky poskytnuty, je zmírněna nepříznivá sociální situace jedinců)
- měřítko mezilidských vztahů (spravedlnost je jedním ze základních měřítek, které se uplatňují v mezilidských vztazích, pomocí něhož můžeme poměřovat, zda-li je něco spravedlivé či nespravedlivé)
- základní mravní i náboženská hodnota (spravedlnost je základní hodnotou jak náboženských myšlení, tak i ve světských kruzích)
- základ právního řádu (cílem každého právního řádu je o dosažení sociální spravedlnosti usilovat)
- základ států a veřejných politik (cílem každé sociální politiky je dosažení spravedlnosti)
- pravidla, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství (podle pojetí a chápání pojmu spravedlnost jsou rozdělovány jednotlivé dávky)
- pravidla, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány životní příležitosti a předpoklady (s pojetím pojmu spravedlnost ve společnosti a snahou tohoto ideálního stavu dosáhnout, nezbytně souvisí způsob, jakým jsou poskytovány příležitosti a předpoklady)

Slabé stránky

- nutnost postarat se o ty, kteří se o sebe postarat nemohou (aby bylo dosaženo spravedlnosti, je nutné se postarat o ty jedince, kteří tak sami nemohou učinit pro nějakou nepříznivou sociální událost)
- finanční a administrativní náročnost odstraňování křivdy a bezpráví (poskytování dávek a pomoci je náročné a to nikoliv pouze z finančního hlediska, ale je náročné i na počet členů úřednického aparátu a jeho pracovní náplň)
- zneužívání principů sociální spravedlivosti k obohacování (štědrot tohoto principu může být zneužita k vlastnímu obohacování na úkor druhých)
- velké sociální nerovnosti (v důsledku různého pojetí pojmu spravedlnost vznikají ve společnosti velké rozdíly mezi jedinci)
- pomalé přibližování společnosti k sociální spravedlivosti (dosažení sociální spravedlnosti, jakožto ideálního stavu ve společnosti je značně zdlouhavý proces)

Příležitosti

- možnost snížení křivdy a bezpráví (prostřednictvím tohoto principu dochází k nápravě nepříznivého stavu)
- možnost pomoci slabým a potřebným občanům (naplňováním tohoto principu je možno nabídnout pomoc občanům, kteří ji potřebují)
- možnost spojování s úsilím jedince k dosažení svých vlastních zájmů (tuto zásadu je vhodné kombinovat se zásadou subsidiarity a snažit se tak dosáhnout větší aktivity a odpovědnosti za svůj stav ze strany občanů)
- potřebnost pro budoucí pokolení (tato zásada je nepochybně velice významná a s naší společností neodmyslitelně spjatá i v budoucnosti)
- hojně diskutované téma (téma sociální spravedlnosti je zejména v médiích velice častým tématem)

Hrozby

- ohrožení značné části populace chudobou (v důsledku chápání tohoto principu hrozí, že budou prostředky rozdělovány takovým způsobem, že část obyvatelstva bude postižena chudobou)

- neefektivní modely sociální spravedlnosti (ve snaze o dosažení sociální spravedlnosti mohou vznikat modely, které nejsou efektivní)
- prohlubování schodků veřejných financí (prostřednictvím poskytovaných dávek a pomoci se zatěžuje státní rozpočet)
- nesprávný politický vývoj (politika může pod vlivem ideje sociální spravedlnosti nabrat nesprávný směr)
- narůstání sociálních nerovností (pod vlivem této zásady mohou v důsledku snah o dosažení spravedlnosti ještě více narůstat rozdíly mezi jednotlivci)

3.2 Zásada sociální solidarity

Sociální solidarita je stěžejní zásadou. Tento princip se projevuje ve všech předpisech. Je vyjádřením skutečnosti, že zdroje příspěvků jsou hrazeny prostřednictvím ekonomicky aktivního obyvatelstva, užívány jsou však i obyvatelstvem, které v danou dobu nebylo ekonomicky aktivním. Tento princip má v ČR dlouholetou tradici, přičemž se potýká s nejedním problémem. Zejména jsou zde snahy o zefektivnění systému, aby systém sociální solidarity nebyl zneužíván a aby jedinci převzali za svůj stav odpovědnost.

Základem tohoto myšlenkového konceptu je poznání o nutnosti harmonické spolupráce mezi lidmi. Je výrazem toho, že člověk je sociální (společenská) bytost. Proto vždy a za všech okolností je svou existencí v jisté míře odkázán i na druhé, je závislý na soužití společnosti jako celku. Solidarita je výrazem lidského porozumění a pospolitosti, vzájemné soudržnosti a také odpovědnosti. Je vedena úsilím o sjednocování zájmů, zejména pokud jde o hmotné životní podmínky, a to na základě svobodné vůle lidí a ochoty podřídit se zájmu širšího společenství.⁴⁴

Princip sociální solidarity je založen na společném utváření a rozdělování životních podmínek a prostředků jedinců a sociálních skupin. Tato vzájemná podpora a sounáležitost je pojímána jako rodinná, celostátní a mezinárodní.⁴⁵

Zásadu sociální solidarity můžeme zkoumat jak na úrovni tvorby zdrojů pro realizaci práva sociálního zabezpečení jako celku, tak i v rámci jednotlivých částí práva sociálního

⁴⁴ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2003, s. 55.

⁴⁵ ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar, VACÍK, Antonín. *Právo sociálního zabezpečení*. Aleš Čeněk: Dobrá voda, 2002, s. 24.

zabezpečení. Ekonomicky aktivní obyvatelstvo tak vytváří zdroje, aby zajistili nejen své sociální události, ale i všech ostatních obyvatel na území státu, na které se právo sociálního zabezpečení vztahuje.

Uvnitř jednotlivých systémových součástí práva sociálního zabezpečení můžeme zásadu sociální solidarity vyjádřit i tak, že i když jsou odvozy do systému sociálního zabezpečení stanoveny v návaznosti na výši příjmů, v absolutní částce subjekty s vyššími příjmy se podílejí na tvorbě zdrojů sociálního zabezpečení více než subjekty s nižšími příjmy. Plnění poskytovaná z tohoto subsystému jsou však stejná vůči všem oprávněným, anebo poskytovaná plnění jsou sice odvozována od výše příjmů, avšak vztah mezi výší příjmů a plněním není vztahem přímé závislosti. Od stanovené roviny příjmů je závislost plnění ze subsystému ve výši příjmů limitována. Důsledkem uplatnění těchto omezení je potom to, že subjekty s vyššími příjmy přispívají na zajištění subjektů s nižšími příjmy.⁴⁶

Solidarita vyplývá z garance práv a z plnění závazků – je založena na důvěře a spolupráci. Solidarita neznamena rovnostářství a není ani solidaritou vytvořenou uvnitř společenských skupin při soutěžení o sociální provize s jinými skupinami. Solidarita respektuje zájem svobodného jedince a znamená především kolektivní ochranu před riziky, jež přináší moderní společnost a tržní hospodářství.⁴⁷

Zásada solidarity se projevuje zejména ve zdravotním pojištění (zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění), kde zdraví přispívají na nemocné, tedy na osoby, které zdroje financování systému nevyvíjejí a taktéž bohatí přispívají na chudé, tedy občané s vyššími příjmy platí vyšší pojistné než občané s příjmy nižšími. Dále se pak uplatňuje rovněž v rámci důchodového pojištění (zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění), především pojištěnců s vyššími příjmy a pojištěnců s příjmy nižšími a zároveň také tím, že jsou zavedeny náhradní doby pojištění, tj. období, která se započítávají do systému důchodového pojištění, přestože za ně subjekt neplatí pojistné. Solidarita je také charakteristická pro sociální pomoc (zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení), kdy také představuje solidaritu bohatých s chudými a zdravých s nemocnými.

⁴⁶ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 105-106.

⁴⁷ SIROVÁTKA, Tomáš. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 204.

Je třeba mít na paměti jistou protikladnost mezi výkonností a rovností a dbát na to, aby přílišná solidarita státu nevedla k útlumu aktivity jedinců a jejich odpovědnosti za vlastní životní podmínky.⁴⁸

SWOT analýza sociální solidarity

Silné stránky

- vzájemná podpora a sounáležitost (naplňováním zásady sociální solidarity dochází k vzájemné podpoře mezi občany a vzniká pocit sounáležitosti)
- zdroje příspěvků jsou hrazeny prostřednictvím ekonomicky aktivního obyvatelstva (příspěvky pro potřebné subjekty jsou vytvářeny pouze ekonomicky aktivním obyvatelstvem)
- subjekty s vyššími příjmy přispívají na zajištění subjektů s nižšími příjmy (osoby, které mají nižší příjmy, jsou zajišťovány subjekty, které mají příjmy vyšší, nikoliv naopak)
- návaznost odvodů do systému na výši příjmu (rozsah částky, která je do systému sociálního zabezpečení odváděna, je závislý na výši příjmu daného subjektu)
- plnění poskytovaná z tohoto subsystému jsou stejná vůči všem oprávněným (poskytnutá plnění jsou pro všechny subjekty vždy stejná)
- dlouholetá tradice nejen ve vyspělých zemích (princip sociální spravedlnosti je v naší právní úpravě již dlouhodobě zakotven)

Slabé stránky

- neefektivita systému sociální solidarity (tento systém může být v důsledku naplňování této zásady později neefektivním)
- zneužívání systému (zásada sociální solidarity může být zneužívána – např. dlouhodobá nezaměstnanost apod.)
- neschopnost některých jedinců převzít za svůj stav odpovědnost (v důsledku uplatňování principu sociální solidarity mohou někteří jedinci přestávat cítit odpovědnost za svou vlastní situaci)
- nutnost citlivého přístupu (k této problematice je nutno přistupovat citlivě s důkladným vážením kladných i záporných stránek)

⁴⁸ KLIMENTOVÁ, Eva. *Sociální politika I.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 56.

- přetrvávající nadměrné sociální redistribuce (v rámci uplatňování sociální solidarity dochází ke značnému nárůstu sociálních redistribucí)
- sociální ochrana směřována intenzivně hlavně do skupin obyvatelstva s nízkými příjmy
- oslabení vyšší střední příjmové vrstvy (v důsledku pojetí této zásady dochází k oslabení vyšší střední příjmové vrstvy, která je nadměrně zatěžována odvody do systému)

Příležitosti

- společné utváření a rozdělování životních podmínek a prostředků jedinců a sociálních skupin (tím, že je tato zásada uplatňována, dochází ke společnému vytváření a rozdělování životních podmínek)
- využití zkušeností států s vyspělou sociální politikou (pro efektivnější fungování systému ovlivněného zásadou sociální solidarity je možno převzít některé zkušenosti cizích vyspělých států)
- zefektivnění redistribuční a transferové politiky státu (do budoucna je možno usilovat o zefektivnění politiky zejména v redistribuční a transferové oblasti)
- dobrovolná solidarita jedinců, spolků, sdružení apod. uskutečňující se zpravidla mimo státní nedistributivní mechanismus nebo jen s jeho částečným využitím (je možno využít nejrůznějších neziskových a charitativních organizací)

Hrozby

- nevhodná ekonomická stimulace formou negativních efektů (některé subjekty může „odrazovat“ od většího pracovního úsilí)
- ohrožování svobody narůstající mocí moderního státu (dochází k nárůstu státní moci tím, že jsou vyžadovány určité částky, které mají být do systému odvedeny)
- nekonceptnost v oblasti pojistných sociálních systémů (hrozí, že systém sociálního pojištění bude nekonceptní a neefektivní)
- přetrvávající strategie záchranné sociální sítě
- dávky vyplácené z těchto systémů nerostou dostatečně (dávky, které jsou vypláceny, pružně nereagují na růst reálných mezd)
- ohrožení veřejných rozpočtů (v rámci uplatnění této zásady je zatěžován státní rozpočet)

3.3 Zásada univerzality

Zásada univerzality je v literatuře rovněž označována jako zásada všeobecnosti, rozumí se tím tedy, že se vztahuje na všechny osoby, které splňují další podmínky, jimiž jsou nejčastěji státní občanství či trvalý pobyt, jež je novějším kritériem a to zejména v důsledku evropské integrace, což ovšem neznamená, že platí vůči všem ve stejném rozsahu.

Jejím základem je právo každého člověka na zajištění určité životní úrovně.

Všeobecnost práva sociálního zabezpečení ve vztahu k subjektům, na něž se vztahuje, znamená, že právo sociálního zabezpečení se týká všech fyzických osob, které splňují určité kritérium ve vztahu k východisku zkoumané zásady.⁴⁹

Obvykle je systém plnění rozložen vrstevnatě tak, že jeho jednotlivé součásti tvoří „pyramidu“. Základna zajišťující životní úroveň působí vůči všem obyvatelům a je proto nejširší.

Nejčastěji se setkáváme s třístupňovým systémem sociálního zabezpečení. První stupeň je možno označit jako zajištění životního minima pro občany, kteří nemají buď vůbec anebo v dostatečné míře vlastní příjmy a nacházejí se tedy v sociální nouzi. Druhý stupeň má užší základnu v tom smyslu, že v jeho rámci jsou poskytovány dávky osobám, které splnily zákonem stanovené podmínky pro vznik relevantní sociální události odlišné od sociální události, která působí v prvním stupni. Jádrem prvního stupně je sociální potřebnost, jádrem druhého stupně je obvykle konkrétněji definovaná sociální událost. Třetí stupeň má ještě zúženější základnu a je představován doplňkovými dobrovolnými systémy, které umožňují rozšíření poskytovaných plnění při různých sociálních událostech. Účast v tomto třetím stupni systému sociálního zabezpečení je založena buď na vlastním rozhodnutí oprávněného subjektu spojeném s dalšími placenými příspěvky anebo je dobrovolnost založena na tom, že je dobrovolný základ tohoto systému.⁵⁰

Mezi občanem a státem můžeme rozlišovat tři roviny vazby:

První rovinou je, že stát a občan jsou v postavení, kdy stát pomůže občanovi, který nemá již jinou možnost. Tento model představuje základnu pyramidy, zajišťuje tak základní životní úroveň pro všechny.

⁴⁹ GREGOROVÁ, Zdeňka. K zásadám práva sociálního zabezpečení. *Právní obzor*, 1997, č. 4, s. 415.

⁵⁰ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 102-103.

Rovněž se může vyskytnout situace, kdy stát a občan jsou spolupracujícími subjekty a občan se tudíž podílí na svém zajištění. Všeobecnost je zúžená.

V posledním případě mohou občané samostatně řešit problémy. Okruh účastníků je velmi úzký a je založen na dobrovolnosti.

Všeobecnost sociálního zabezpečení se v současné době neustále rozšiřuje o nové než již zavedené, tradiční sociální události, celý proces je však závislý na vůli a dohodě společnosti.

Tato zásada znamená, že základní subsystém práva sociálního zabezpečení se vztahuje na všechny osoby žijící na území určitého státu (princip trvalého pobytu) a zaručuje těmto osobám jednotnou základní dávku při splnění zákonem stanovených podmínek pro vznik relevantní sociální události (pro úplně základní subsystém práva sociálního zabezpečení to zpravidla bude garantovat životní minimum). Zásada všeobecnosti znamená na jedné straně možnost občana prokázat vznik sociální události a na druhé straně povinnost základního subsystému poskytnout nárokové plnění alespoň na určité minimální úrovni. Takto chápaná zásada všeobecnosti současně umožňuje, aby nad základním subsystémem byla budována nastavba zohledňující zásluhovost občana, jeho podíl na tvorbě zdrojů, z nichž jsou dávky poskytovány, vlastní přičinění občana k zajištění budoucnosti.⁵¹

Postupem času se začalo požadovat od moderních systémů sociálního zabezpečení, aby komplexně pokryly veškeré sociální události, které mohou v životě jedince nastat. Ačkoliv se okruh uznaných sociálních událostí rozšiřuje, přesto ani ty nejvyspělejší systémy nezajišťují jedince při všech sociálních situacích, které mohou mít na něj nepříznivý dopad.

Tato zásada se široce projevuje především v rámci zdravotního pojištění, kdy je okruh pojištěnců vyjmenován v § 2 odst. 1 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění. Dle § 1 zákona č. 100/1988, o sociálním zabezpečení se právo na zabezpečení podle zákona poskytuje všem občanům, subjekty jsou tedy všichni občané ČR bez ohledu na další kritéria, což je právě projevem zásady univerzality, kdy základna osob, na něž se právní předpisy vztahují, je velmi široká. Obdobná situace je v rámci zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kdy podle § 1 je pomoc poskytována fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci a zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, kdy jsou dávky pomoci v hmotné nouzi poskytovány taktéž všem fyzickým osobám. V zákoně č. 110/2006 Sb., o životním minimu je rovněž jedinou podmínkou to, že se musí jednat o fyzické osoby. Zde ještě oproti zákonu o

⁵¹ TOMĚŠ, Igor. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Všehrd, 1993, s. 55.

sociálním zabezpečení ubylo kritérium státního občanství, které pro přiznání péče v tomto případě není třeba. Naopak zúžený okruh subjektů je stanoven v § 3 zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na sociální politiku zaměstnanosti, § 5 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění a § 5 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Přesto je i v těchto případech seznam osob, které zákonu podléhají velmi obsáhlý a vztahuje se na velký počet osob.

SWOT analýza zásady univerzality

Silné stránky

- vztah zásady na všechny osoby, které splňují další podmínky (zabezpečení se uplatňuje pro všechny, kteří splní stanovené podmínky, jimiž jsou nejčastěji státní občanství či trvalý pobyt)
- zásada platí vůči všem ve stejném rozsahu (zásada všeobecnosti má konstantní rozsah vůči všem osobám)
- každý člověk má díky zásadě univerzality právo na zajištění určité životní úrovně (nejnižší stupeň systému sociálního zabezpečení je velmi široký a zajišťuje minimální standard)
- zajištění životního minima pro občany, zajištění základní životní úrovně pro všechny občany (díky uplatnění této zásady poskytuje životní minimum a základní životní úroveň všem občanům)
- stát pomůže občanovi, který nemá již jinou možnost k zajištění své existence (pomoc státu v případě, že občan sám nemůže řešit svou situaci)

Slabé stránky

- horší dostupnost druhého a třetího stupně systému sociálního zabezpečení některým potřebným, velmi úzká dostupnost třetího stupně (okruh osob, kterým je zajišťována „rozšířená“ forma pomoci, je užší)
- nutnost splnění určitých kritérií – limitování univerzality (pro uplatňování nároků je třeba splnit určitá kritéria, čímž dochází k mírnému zúžení okruhu osob)
- účast ve třetím stupni je závislá na vlastním rozhodnutí oprávněného subjektu, kdy může dojít k neobjektivnímu posouzení situace postiženého (účast na nejvyšším

stupni sociálního zabezpečení je založena na dobrovolnosti, a tak se může stát, že daný subjekt nesprávně vyhodnotí svou situaci)

- možnost výskytu situace, kdy stát a občan jsou spolupracujícími subjekty a občan se tudíž rovněž podílí na svém zajištění (čímž dochází k zúžení univerzality)
- neschopnost zajistit jedince při všech sociálních situacích, které mohou mít na něj nepříznivý dopad (systém sociálního zabezpečení není schopen zajistit jedince při všech sociálních událostech, které mohou nastat)

Příležitosti

- možnost snížení sociální nespravedlivosti, pomoc potřebným (dochází ke snižování sociální nespravedlnosti, jelikož je pomoc poskytována širokému okruhu subjektů)
- vznik tří rovin vazby mezi občanem a státem (mezi občanem a státem vznikají odstupňované úrovně sociálního zabezpečení, z nichž ta nejnižší je nejširší)
- možnost občanů samostatně a dobrovolně řešit problémy (občané se mohou pokusit svou nepříznivou situaci vyřešit samostatně a dobrovolně prostřednictvím účasti na nejvyšší úrovni sociálního zabezpečení)
- neustálé rozšiřování všeobecnosti sociálního zabezpečení (osobní rozsah se neustále rozšiřuje, je zde snaha o pokrytí co největšího počtu subjektů)
- budování nastavby zohledňující zásluhovost občana, jeho podíl na tvorbě zdrojů (dochází k vytváření dalších „úrovní“ sociálního zabezpečení, v nichž účast v nejvyšším stupni je dobrovolná)

Hrozby

- neochota vlastního přičinění mnohých občanů k zajištění budoucnosti (nízká účast ve „vyšších patrech“ pyramidy systému sociálního zabezpečení, zejména z důvodu dobrovolnosti účasti)
- zneužívání celého sociálního systému (hrozí zneužití sociálního systému)
- rozšiřování systémů sociálního zabezpečení, aby komplexně pokryly veškeré sociální události, které mohou v životě jedince nastat a s ním spojené prohlubování deficitu veřejných financí

- závislost rozšiřování systému na dohodě společnosti (systém a jeho rozšiřování je závislý na různých zájmech a názorech společnosti)

3.4 Zásada ekvivalence

Ve všech systémech sociálního zabezpečení jsou v různém poměru zastoupeny zásady solidarity a ekvivalence. Každý systém sociálního zabezpečení přitom zvýhodňuje určité sociální skupiny podle toho, dává-li přednost spíše zásadě solidarity nebo naopak preferuje princip ekvivalence. Tato úprava je vyhrazena zákonodárci, který nemůže postupovat libovolně, nýbrž má při stanovení preferencí povinnost přihlížet ke sledovaným veřejným hodnotám.⁵²

Samotný pojem ekvivalence znamená rovnocennost, něco, co má stejnou platnost nebo hodnotu. V sociální politice je princip ekvivalence často aplikován především jako princip zásluhovosti či výkonnosti. Předpokládá, že rozdělování důchodů, statků, podmínek atd. jednotlivcům bude realizováno tak, že bude odpovídat jejich vlastnímu výkonu, pracovní zásluze.⁵³

Tento princip v současnosti prochází proměnou, což souvisí s upřednostňováním individualismu a tudíž schopností jednotlivce, jeho výkonnosti, soutěživosti, intelektu i sociálních kvalit. Je v opozici k principu sociální solidarity.

Na principu ekvivalence bylo založeno zdravotní a sociální pojištění. kdy pojistné příspěvky měly co nejlépe odpovídat potřebě finančních prostředků na pokrytí pojistných událostí.

Ideologii individualismu lze charakterizovat následujícími tvrzeními:

Je žádoucí, aby každý jedinec usilovně a tvrdě pracoval a využíval svých individuálních dispozic k tomu, aby se prosadil na trhu práce a uspěl v konkurenci s ostatními. Jestliže takto tvrdě pracuje, jeho práce je oceněna a je odměněn ekvivalentně vynaloženému úsilí a dispozicím. Kdo takto tvrdě pracuje, je skutečně úspěšný a schopen zajistit svou existenci a nezávislost na společnosti, a proto nepotřebuje sociální transfer. Ekonomické selhání a nesoběstačnost jedince je způsobena jeho chybou, jeho nedostatečným pracovním úsilím, a

⁵² ŽONDROVÁ, Sylvie. *Přehled judikatury z oblasti sociálního zabezpečení*. Praha:ASPI, a.s., 2008, s. 23.

⁵³ KREBS, Vojtěch, a kol. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. Praha:Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009, s. 12.

proto musí tento jedinec nést i odpovídající důsledky a sociální transfer směřující k těmto nesoběstačným osobám poskytovaný prostřednictvím státem organizované solidarity je minimální.⁵⁴

SWOT analýza zásady ekvivalence

Silné stránky

- rovnocennost, má stejnou platnost nebo hodnotu
- zastoupení ve všech systémech sociálního zabezpečení (tento princip se projevuje ve všech pilířích sociálního zabezpečení)
- zákonodárce nemůže postupovat libovolně (zákonodárce je velmi limitován, protože musí rozhodovat v souladu se zásadou ekvivalence)
- předpoklad rozdělení důchodů, statků, podmínek atd. jednotlivcům tak, aby odpovídalo jejich vlastnímu výkonu
- snaha o upřednostňování individualismu (snaha o prosazování významu schopností jednotlivce, jeho výkonnosti, soutěživosti, intelektu i sociálních kvalit)

Slabé stránky

- je v opozici proti principu sociální solidarity (tento princip je opačný k principu sociální solidarity, který se opírá o vzájemnou intragenerační a intergenerační solidaritu mezi lidmi)
- znevýhodnění těch, kteří z různých (např. ze strukturálních) důvodů nemohli získat lepší práci a více přispívat do systému
- čím vyšší pojistné, tím vyšší, resp. účinnější ochrana před škodou (projevuje se zde další znevýhodnění občanů, v jejichž silách nebylo platit vyšší pojistné)

Příležitosti

- princip v současnosti prochází proměnou (je zde do budoucna možnost jeho vylepšení)

⁵⁴ KREBS, Vojtěch, a kol. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009, s. 13

- motivace pracujících k vyššímu výkonu, vyššímu ohodnocení jejich práce a vidině vyššího sociálního zabezpečení (tato zásada přispívá k motivování jedinců k vyššímu úsilí a odpovědnosti za svůj stav)
- možnost snížit závislost společnosti na sociálním systému (plným uplatněním této zásady je možno snížit závislost jedinců na systému sociálního zabezpečení)
- šance snížit zneužívání sociálních transferů jedinci, kteří se na nich podílejí pouze minimálně či vůbec

Hrozby

- demotivace hůře vydělávajících jedinců (tento systém může snížit motivaci jedinců s nižšími příjmy)
- nejistota, strach těchto jedinců ze špatné ekonomické situace v případě ztráty zaměstnání a čerpání sociálních transferů
- ekonomické selhání a nesoběstačnost jedince vede k důsledku v podobně nižšího sociálního transferu
- výrazné snížení životní úrovně takto postižených jedinců

3.5 Zásada subsidiarity

Princip subsidiarity respektuje fakt, že lidé nežijí v izolaci, neboť každý jedinec je vždy i součástí určitého celku. Lidé nutně vstupují do určitých vztahů a vazeb, stávají se na sobě vzájemně závislými a vytvářejí určitá užší či širší společenství. Tato vzájemná závislost a existenční napětí znamená, že lidé mají vůči sobě i vzájemnou odpovědnost, že k sobě budou vzájemně solidární a že tedy i v těchto společenstvích nastoupí akt vzájemné pomoci. Princip subsidiarity tedy zároveň zdůrazňuje význam a nutnost činnosti (akce) určitých společenství pro jištění sociálního bezpečí a zájem, či lépe povinnost státu takové aktivity podporovat.⁵⁵

Podle principu subsidiarity je každý povinen nejdříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Rodině rovněž přísluší, aby si pomohla sama svými silami a teprve dostane-li se do velkých obtíží, volá na pomoc jiná společenství. Teprve na posledním místě je k pomoci vyzýván stát. Jeho povinností je primárně pečovat o vytvoření

⁵⁵ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2003, s. 56.

podmínek, aby si každý mohl pomoci vlastním přičiněním a sám pomáhá až na posledním místě, jsou-li ostatní možnosti pomoci vyčerpány.⁵⁶

Tento princip předpokládá určitou míru odpovědnosti subjektů za svou současnou situaci. Zásada subsidiarity je často terčem kritiky, a to zejména od příznivců silného sociálního státu.

Princip subsidiarity se tedy opírá o jakési rozvrstvení solidarity, vede k nižším mírám redistribuce a podporuje sociální chování a postoje občanů. Subsidiarita představuje v sociální politice rozvrstvení solidarity. K řešení různých sociálních problémů, situací a událostí se organizuje nebo je organizována solidární aktivita, která by svým záběrem, tedy okruhem účastníků měla odpovídat povaze a rozsahu řešeného problému.⁵⁷

Zásada subsidiarity se široce uplatňuje v rámci sociální péče (zákon č. 100/1998 Sb., o sociálním zabezpečení), kdy je přednostně poskytována prostřednictvím subjektů odlišných od státu, které jsou koordinovány obcemi v samostatné působnosti a samotný stát má úlohu pouze garanční a kontrolní.

SWOT analýza zásady subsidiarity

Silné stránky

- vznik vazeb a vztahů mezi lidmi (díky vzájemné pomoci mezi lidmi vznikají mezi lidmi pevnější vazby)
- vzájemná závislost mezi lidmi (lidé jsou vlivem principu subsidiarity na sobě vzájemně závislí, jelikož jsou odkázáni na vzájemnou pomoc)
- odpovědnost lidí ke vzájemné solidaritě, akt vzájemné pomoci (uplatňováním této zásady dochází k projevu vzájemné solidarity, kdy si lidé sobě navzájem pomáhají)
- povinnost státu pomoci potřebným, pokud se o sebe nemohou postarat sami či s využitím svých rodin (v případě, že nelze pomoci dosáhnout jinak, poskytne ji stát)
- princip vede k nižším mírám redistribuce (tím, že pomoc státu přistupuje až v případě, že nelze pomoci dosáhnout jinak, se snižují redistribuce)

⁵⁶ KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2002, s. 25.

⁵⁷ VÍŠEK, Petr. Proč je třeba oddělit při poskytování sociální pomoci výkon státní správy od působení samosprávy. *Sociální politika*, 1995, roč. 21, č. 2, s. 11.

- princip podporuje sociální chování a postoje občanů (princip subsidiarity podporuje snahu o zabezpečení sebe sama)

Slabé stránky

- s rychlou pomocí státu v určitých případech nelze počítat ihned (pomoc od státu přichází až v případě, že nebylo možno ji získat jinak)
- zpočátku je člověk odkázán jen na sebe, popř. na svou rodinu (pomoc musí přicházet nejprve vlastním přičiněním či ze strany rodiny, až poté nastupuje úloha státu)
- dle tohoto principu je teprve na posledním místě k pomoci vyzván stát, což může vést ke zhoršení situace postižených
- princip předpokládá určitou míru odpovědnosti subjektů, ne vždy se s ní lze však u subjektů setkat
- nedostatek vzájemné solidarity ve vztahu k určitým sociálním skupinám, problémům atp.

Příležitosti

- povinnost státu podporovat aktivity společenství pro jištění sociálního bezpečí a zájem
- vytvoření podmínek, aby si každý mohl pomoci vlastním přičiněním (stát může vytvářet vhodnější podmínky pro motivaci občanů k tomu, aby si pomáhali vlastním úsilím)
- rozvrstvení solidarity (dochází k vzájemné solidaritě mezi členy rodiny)
- možnost organizování solidárních aktivit
- využití vzájemné solidarity k vyřešení určitých sociálních problémů (některé sociální problémy mohou být vyřešeny bez přičinění státu)

Hrozby

- kritika systému od příznivců silného sociálního státu (stát při uplatnění této zásady zasahuje minimálně, což se setkává s nevolí ze strany příznivců silného sociálního státu)

- existenční napětí, kterému jsou jedinci vystaveni, může klesat, tento pokles může znamenat i snižování vzájemné solidarity (jedinci mají menší jistotu, že o ně bude postaráno)
- hrozba poklesu vzájemné odpovědnosti
- nedostatečné zakotvení principu v zákonech (tento princip není v našem právním řádu příliš obvyklý)

3.6 Zásada participace

Základní myšlenkou principu participace je, že lidé, jejichž život je ovlivňován určitými opatřeními a rozhodnutími, musí mít také možnost účastnit se procesu, který vede k jejich přijímání a realizaci. Lidé by měli mít reálnou možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jejich život (zdraví, zajištění v nemoci, ve stáří a podobně). Praktické zkušenosti dokazují, že bez této participace, bez ztotožnění se lidí se sociálně politickými opatřeními jsou efekty těchto opatření omezené a často i sebelepší záměry přijdou nazmar.⁵⁸

Participace představuje účast subjektů na tvorbě a fungování systému. Tuto účast můžeme chápat ve dvou směrech a to v rovině právní, někdy označované jako zásada demokratičnosti systému, který má být vybudován tak, aby se na něm mohly subjekty spolupodílet. Rovinou ekonomickou pak rozumíme skutečnost, že oprávněný subjekt se sám podílí na vytváření zdrojů, z kterých je systém financován.

Na zabezpečení a rozvíjení této zásady musí být každému subjektu poskytnuto dostatečné množství informací o možnostech a způsobech řešení vzniklých sociálních událostí. Systém musí být proto přehledný. Stát musí vytvářet podmínky k tomu, aby subjekt mohl jednat sám podle svého rozhodnutí, podle svých možností a potřeb. Základní myšlenkou účasti je, že subjekt, jehož život je ovlivňován určitými opatřeními a rozhodnutími, musí mít též možnost účastnit se na procesu, který vede k jeho přijímání a realizaci. V podstatě se jedná o to, aby subjekt měl reálnou možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jeho život.⁵⁹

Naplňování principu participace je postupným, dlouhodobějším procesem, který lze ve zkratce nazvat jako přechod od člověka jako převážně objektu sociální politiky k člověku jako

⁵⁸ KLIMENTOVA, Eva. *Sociální politika I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 59.

⁵⁹ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 107.

plnoprávnému, odpovědnému a respektovanému subjektu. Člověk přestává být pasivním příjemcem sociálně politických opatření (převážně státu), ale sám se na jeho tvorbě podílí a spolurozhoduje o jejich realizaci. To předpokládá, že jedinci, občané, jsou dobře vzdělaní a informovaní, že si uvědomují svá práva i zodpovědnost zároveň, že jsou dostatečně zralí a vyspělí pro odpovědné sociální jednání. Proto širší uplatňování principu participace je záležitostí vyspělých společností.⁶⁰ Nyní již se člověk sám účastní na realizaci politiky a přebírá na svá bedra jistou odpovědnost za takové jednání.

Princip participace je charakteristický zejména pro oblast sociálního pojištění, tedy nemocenské pojištění (zákon č. 187/2006 Sb.), důchodové pojištění (zákon č. 155/1995 Sb.) a pojistné na sociální zabezpečení (zákon č. 589/1992 Sb.), kdy se subjekty spolupodílí na financování zdrojů sociálního zabezpečení, ze kterých jsou jim dávky poskytovány.

SWOT analýza zásady participace

Silné stránky

- účast subjektů na tvorbě a fungování systému (občané se sami podílejí na fungování systému sociálního zabezpečení)
- účast lidí na procesu, který vede k jejich přijímání a realizaci
- podíl lidí na tom, co bezprostředně ovlivňuje jejich život (občané se sami podílí na skutečnostech, které ovlivňují jejich život)
- možnost podílet se na demokratičnosti systému
- oprávněný subjekt se sám podílí na vytváření zdrojů, z kterých je systém financován

Slabé stránky

- postupný, dlouhodobější proces (jedná se o déle trvající záležitost)
- bez ztotožnění se lidí se sociálně politickými opatřeními jsou efekty těchto opatření omezené
- i sebelepší záměry bez této participace přijdou nazmar (musí nezbytně provázet sociální programy)

⁶⁰ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2003, s. 57.

- nepřehlednost některých systémů (některé systémy jsou složité)
- nutnost poskytnout dostatečné množství informací o možnostech a způsobech řešení vzniklých sociálních událostí (zvýšená administrativní náročnost)

Příležitosti

- subjekt má reálnou možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jeho život (občan samotný má možnost ovlivňovat faktory, které významným způsobem ovlivňují jeho život)
- možnost podílet se na demokratičnosti systému (větší účast občanů na fungování systému)
- přerod původně pasivních subjektů v aktivní jedince, podílející se na sociální politice
- zpřehlednění systému tak, aby byl dostatečně srozumitelný všem vrstvám obyvatelstva (do budoucna je možno zjednodušit a zpřehlednit systém sociálního zabezpečení, aby byl srozumitelný všem občanům)

Hrozby

- zneužití procesu pro vlastní záměry, myšlenky vedoucí k obohacení atp.
- neinformovanost a nevzdělanost některých občanů, voličů (někteří občané nemají v tomto směru dostatečné informace)
- nezralost a nevypělost pro odpovědné sociální jednání určité části populace (někteří jedinci nemusí být schopni podílet se na systému sociálního zabezpečení)
- některá společenství jsou málo vyspělá pro uplatňování principu participace (tento princip je vhodný jen pro vyspělé státy)
- zvyšování nepřehlednosti sociálních systémů

3.6 Princip komplexnosti

S postupným rozvojem složitého systému dělby práce ve společnosti se měnil i požadavek na sociální zabezpečení od nezbytného k úplnému zabezpečení. Současný systém sociálního zabezpečení dnes do určité míry vyhovuje sociálním potřebám zejména strukturou

peněžitých dávek, k důslednému uplatnění tohoto principu je však nezbytné rozšíření, celkové spektrum sociálních služeb a změnit je na obligatorní (nárokové).⁶¹

Od moderních systémů sociálního zabezpečení se vyžaduje, aby úplně pokryly všechny sociální události, které je možno očekávat. Proto je okruh sociálních událostí, které jsou právními předpisy celá řada – dočasná pracovní neschopnost, karanténa, těhotenství, mateřství a ošetřování člena domácnosti nebo péče o něj v nemocenském pojištění (zákon č. 187/2006 Sb.), stáří, invalidita a úmrtí živitele v důchodovém pojištění (zákon č. 155/1995 Sb.), potřeba zabezpečení občanů, jež nejsou dostatečně zajištěny příjmy z pracovní činnosti, dávkami důchodového nebo nemocenského zabezpečení popřípadě jinými příjmy a občanů, kteří pomoc potřebují vzhledem k zdravotnímu stavu nebo věku, anebo kteří bez pomoci společnosti nemohou překonat obtížnou životní situaci nebo nepříznivé poměry v rámci zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení. Nepříznivou sociální situaci pak upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, hmotnou nouzi zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi a zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

3.7 Princip adekvátnosti

Princip adekvátnosti vyjadřuje nutnost přiměřenosti výše dávek a služeb individuálním potřebám subjektů. Proto se vyskytují tzv. „stavebnicové systémy“, kdy jsou dávky a služby konstruovány ve vzájemně propojené vazbě.

V průběhu dějin se výrazně projevovalo úsilí o přiměřenost dávek a služeb sociálním potřebám a individuálnímu přičinění. Obě snahy našly svůj programový výraz v sociální solidaritě při úpravě dávek nízkopříjmových skupin, „zaplacené“ omezováním výše dávek vyplácených ostatním a v úpravách zásluh získaných individuálním přičleněním. Nedůslednost při uplatňování obou zásad (solidarity a zásluhovosti) jednou soustavou pravidel vede k nežádoucí nivelizaci systému do té míry, že přestane zabezpečovat přiměřenost dávek jak individuálně dosahované životní úrovni, tak sociální potřebě a konec konců i možnostem příjmů a výdajů systému.⁶²

⁶¹ HALÁSKOVÁ, Renáta. *Systémy sociálního zabezpečení*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, s. 20.

⁶² TOMESŠ, Igor. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Věšhrad, 1995, s. 57.

Proto jsou důchody a dávky nemocenského pojištění poskytovány v závislosti na příjmu osob. Rovněž poskytování státní sociální podpory je v některých případech závislé na příjmech osob. Pomoc je tak poskytována úměrně individuálním potřebám osob.

3.8 Princip garance

Mezinárodně požadované záruky mají charakter právní a ekonomický. Právní zárukou je jednak míra a způsob realizace ústavou zaručených občanských práv (sociální jistota), jednak zaručenost individuálních nároků soudním posuzováním správních výroků při aplikaci předpisů.⁶³

Právní nárok na dávky při splnění všech zákonem stanovených požadavků nezaniká, a tak při splnění všech zákonem stanovených sociálních událostí není možné odnětí jednou nabytých práv. V rámci ekonomických garancí se uplatňuje valorizace peněžních dávek, díky čemuž se dávky přizpůsobují rostoucí životní úrovni obyvatel, což je provázeno zásadou přiměřenosti.

Nejvíce je princip garance patrný v oblasti důchodového pojištění (zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění), kdy jsou důchody garantovány státem, jelikož výdaje na důchodové pojištění jsou současně výdaji státního rozpočtu.

⁶³ TOMESŠ, Igor. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Všehrad, 1995, s. 58.

4 Zvláštní zásady

Vedle obecných zásad existují i zásady zvláštní, které jsou typické pro konkrétní části sociálního zabezpečení. Takto pojaté zásady jsou výsledkem poznání, zkoumání právních úprav určitých oblastí v jejich vývoji. Na základě dlouhodobého vědeckého poznání je pak možné formulovat základní postuláty, charakterizující konkrétní právní odvětví. Tyto základní postuláty vyplývají ze srovnávání různých právních úprav, posuzování vývoje odvětví.⁶⁴ Jelikož není problematika zvláštních zásad tématem mé práce a dostupná literatura se jí příliš nezajímá, věnuji se jim pouze stručně, v obecné rovině.

Zásadou zásluhovosti myslíme skutečnost, že subjekt je při poskytování dávek vázán na splnění předem daných podmínek. Tato zásada je typická pro důchodové pojištění, kde je ovšem omezena použitím redukčních hranic.⁶⁵ Příjemce dávek se tak musí po stanovenou dobu sám podílet na tvorbě zdrojů sociálního zabezpečení, přičemž se nemusí vždy jednat pouze o finanční účast, stačí, že se subjekt např. nacházel v určité sociální situaci či vykonával nějakou stanovenou činnost.⁶⁶

Zásadou sociální potřeby míníme objektivní podmíněnost poskytování dávky v důsledku sociální události, která nenastala z vůle subjektu. Typický je její projev v koncepci sociální pomoci a státní sociální podpoře. V jiných oblastech se vyskytuje buď výjimečně či vůbec.

Hlavním cílem **zásady kompenzace** je nahradit újmy, které subjektu vznikly vlivem sociálních událostí. Tato zásada však nepůsobí absolutně, tj. v tom smyslu, že by poskytované dávky v plné výši nahradily příjmy, které oprávněný subjekt pozbyl v důsledku sociální události. Jednotlivé systémové součásti sociálního zabezpečení vždy nahrazují ztracené příjmy jen určitým podílem, jehož výše je výsledkem složitých propočtů a je ovlivňována zejména finančními možnostmi systému, popřípadě je poskytován jen příspěvek k příjmům jedince. K tomu, aby se v důsledku sociální události se poskytované dávky co nejvíce

⁶⁴ GREGOROVÁ, Zdeňka. K zásadám práva sociálního zabezpečení. *Právní obzor*, 1997, č. 4, s. 415.

⁶⁵ částky, které tvoří hranice určující, jaká část osobního vyměřovacího základu pro stanovení výpočtového základu se pro stanovení výpočtového základu použije pouze v omezené míře

⁶⁶ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 109.

přiblížily dřívější příjmové úrovni jedince, musí nastoupit kombinace plnění ze všech úrovní sociálního zabezpečení.⁶⁷

Zásada zabezpečení se projevuje tím, že o organizaci, zajišťování a fungování systému pečuje stát. Oproti tomu zásada garance je založena na principu financování odděleného od státu. A konečně zásadou iniciace je třeba rozumět skutečnost, že stát vystupuje pouze v roli zákonodárce, avšak na fungování systému nemá vliv.

Vyjádřením **zásady zachování nabytých práv** je skutečnost, že subjekt sociálního zabezpečení svých práv, které již nabyl, nemůže následně pozbyt. Subjekt má tak ekonomickou i právní jistotu.

Projevem **zásady valorizace** jsou snahy o přizpůsobení poskytovaných dávek různým vnějším vlivům, zejména inflaci a růstu mezd. Tato zásada působí obecně vůči všem oprávněným subjektům.

Zásada odstraňování tvrdostí se projevuje tím, že orgán sociálního zabezpečení může eventuálně přiznat dávku i v situacích, kdy nejsou splněny všechny podmínky, bylo-li by neposkytnutí dávky subjektu příliš tvrdé. Pochybnosti o použití této zásady se objevují zejména tam, kde vznik nároku na dávku je konstruován s použitím zásady zásluhovosti. Argumenty proti aplikaci této zásady uvádějí, že nelze prominout splnění takových podmínek, které spočívají zejména v placení pojistného, jejich promíjením by se totiž popírala sama podstata pojistného systému.⁶⁸

⁶⁷ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 111.

⁶⁸ GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2000, s. 113.

5 Procesní principy

Krom principů obecných a zvláštních lze ještě rozeznávat principy, které ovládají procesní postup orgánů a plně se tedy uplatňují při činnosti orgánů sociálního zabezpečení. Jejich prostřednictvím se realizují práva a povinnosti, které v právu sociálního zabezpečení vznikají. Řadíme mezi ně zásadu zákonnosti, zásadu materiální pravdy, zásadu rovnosti účastníků, zásadu dispozitivitu případně oficiality, zásadu volného hodnocení důkazů a zásadu dvojstupňovosti řízení.

Zásada zákonnosti překračuje rámec procesněprávních předpisů, neboť je zakotvena i v Listině základních práv a svobod a to v čl. 2 odst. 2. kde se uvádí, že „státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví“. Povinnosti mohou být v souladu s čl. 4 odst. 1 ukládány jen na základě zákona a v jeho mezích při zachování základních práv a svobod. V sociální správě zásada zákonnosti znamená, že správní orgán nebo jiný subjekt, který rozhoduje v sociální správě, je povinen tak činit v souladu se zákony a jinými právními předpisy. Každé rozhodnutí navíc musí vydat orgán, který je ke konkrétnímu rozhodování příslušný.⁶⁹

Zásada materiální pravdy zakládá povinnost správním orgánům v tom smyslu, aby v řízení postupovaly tak, aby byl spolehlivě zjištěn skutečný stav, tedy aby byly zjištěny všechny okolnosti, které mají význam pro vydání rozhodnutí.

Zásada rovnosti účastníků je opakem zásady nadřízenosti a podřízenosti. Projevuje se zejména v pracovněprávních sporech a také v případech, kdy vystupuje na straně účastníka více subjektů.

Zásady oficiality a dispozitivity mají vliv na zahájení řízení, které lze zahájit buď na základě návrhu či z moci úřední. Pokud je zahájeno na návrh, uplatňuje se dispoziční zásada. Znamená to, že je čistě na dispozici účastníka, zda dá podnět k tomu, aby bylo řízení zahájeno. V sociální správě se na návrh zahajují v podstatě všechna řízení, jejichž předmětem je rozhodnutí o přiznání dávky, případně služby. Ve věcech sociální správy je typickým návrhem žádost. Probíhá-li však řízení občanskoprávní, je formálním podnětem k zahájení řízení žaloba.⁷⁰ Jestliže je řízení zahájeno z moci úřední, hovoříme o zásadě oficiality.

⁶⁹ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 145.

⁷⁰ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 146.

V těchto případech právní předpisy předepisují, aby bylo řízení zahájeno, bez ohledu na vůli účastníků.

Poslední zásadou je **zásada volného hodnocení důkazů**. Skutkové poznatky získává soud většinou nepřímo, pomocí procesního dokazování. Zásada volného hodnocení důkazů odpovídá na otázku, jakou váhu či hodnotu mohou pro poznání skutkového stavu důkazní prostředky mít, čili jak má soud provedené důkazy hodnotit.⁷¹

⁷¹ WINTEROVÁ, Alena. *Civilní právo procesní*. Praha: Linde Praha, a.s., 2006, s. 80.

Závěr

Cílem práce bylo blíže se seznámit se zásadami práva sociálního zabezpečení. Jelikož je tato problematika provázána s mnoha dalšími tématy, jakými jsou základní odvětvové pojmy jako je sociální zabezpečení či sociální politika, které jsou pro pochopení dané problematiky důležité, věnovala jsem se okrajově i jim.

Jednotlivé zásady významným způsobem ovlivňují nazírání na problematiku tohoto právního odvětví a jsou vodítkem pro zákonodárce při navrhování koncepcí zákonů. Jejich kořeny sahají hluboko do minulosti, a tak mají dlouholetou tradici. Jsou závislé na sociální politice státu, proto se v rámci jednotlivých modelů sociálního zabezpečení mohou lišit.

Ze zásad můžeme rovněž usuzovat, jak bude pravděpodobně vypadat budoucí právní úprava našeho sociálního systému. V nejbližší době nás nejspíše čeká důchodové reforma, která v důsledku stárnoucího obyvatelstva zvýší hranici důchodového věku.

Zásada sociální spravedlnosti je vnímána mnohdy odlišně, protože je samotný pojem spravedlnost ovlivňován politickými názory a jinými faktory subjektu, který se o jeho výklad pokouší. Spravedlnost je základním měřítkem mezilidských vztahů, které pomáhá potřebným a omezuje křivdu a bezpráví, proto je základem státu a veřejných politik. Tuto zásadu je možno spojovat s úsilím jedince o dosažení svých vlastních zájmů. Zároveň je však uplatňování principu sociální spravedlnosti náročné ekonomicky i administrativně, ve společnosti vznikají sociální nerovnosti a může tak docházet ke zneužívání tohoto principu, značná část populace může být ohrožena chudobou a mohou vznikat neefektivní modely sociální spravedlnosti.

Z nejdůležitějších, základních zásad, je nejhojněji diskutována zásada sociální solidarity, která je asi nejčastějším terčem kritiky. Princip sociální solidarity představuje jeden ze základních principů práva sociálního zabezpečení, který vytváří vzájemnou podporu a sounáležitost mezi obyvatelstvem, v důsledku něhož subjekty s vyššími příjmy přispívají na zajištění subjektů s nižšími příjmy, je zde tedy návaznost odvodů do systému na výši příjmu, přičemž zdroje poskytované pomoci jsou hrazeny pouze prostřednictvím ekonomicky aktivního obyvatelstva. Tento princip má dlouholetou tradici ve vyspělých zemích a plnění poskytovaná z tohoto subsystému jsou stejná vůči všem oprávněným a nabízí zefektivnění redistribuční a transferové politiky státu. Tento systém je však ne vždy efektivní, může docházet ke zneužívání principu a k oslabení vyšší střední příjmové vrstvy. Může představovat nevhodnou ekonomickou stimulaci formou negativních efektů a ohrožovat svobody narůstající mocí moderního státu a v neposlední řadě ohrožovat veřejný rozpočet.

Z analýzy vyplývá, že uplatněním principu univerzality dochází k tomu, že se právní předpisy práva sociálního zabezpečení vztahují na všechny osoby, které splňují určité podmínky. Zásada platí vůči všem ve stejném rozsahu a díky ní každý člověk má právo na zajištění určité životní úrovně a stát tak pomůže občanovi, který nemá již jinou možnost k zajištění své existence. Vznikají tři roviny vazeb mezi občanem a státem, díky nimž je zde možnost snížení sociální nespravedlivosti a pomoci potřebným. Občané mohou samostatně a dobrovolně řešit své problémy dobrovolnou účastí v nejvyšším stupni sociálního zabezpečení. Osobní rozsah se neustále rozšiřuje, je zde snaha o pokrytí co největšího počtu subjektů. Nevýhodou je horší dostupnost druhého a třetího stupně systému sociálního zabezpečení některým potřebným a velmi úzká dostupnost třetího stupně, v důsledku čehož dochází k limitování univerzality a systém tak není schopný zajistit jedince při všech sociálních situacích, které mohou mít na něj nepříznivý dopad. Může se rovněž vyskytnout neochota subjektů osobně se přičinit k zajištění své budoucnosti. Rozšiřování systému je závislé na dohodě společnosti.

Princip ekvivalence představuje rovnocennost, v jejímž důsledku mají být důchody, statky či podmínky jednotlivcům poskytovány tak, aby to odpovídalo jejich vlastnímu výkonu. Tento systém upřednostňuje individualismus a je tedy v opozici proti principu sociální solidarity. Motivuje k vyššímu výkonu, v současnosti prochází proměnou a představuje šanci snížit zneužívání sociálních transferů jedinci, kteří se na nich podílejí pouze minimálně či vůbec. Dochází tak ke znevýhodnění těch, kteří z různých (např. ze strukturálních) důvodů nemohli získat lepší práci a více přispívat do systému a je zde riziko demotivace osob s nižšími příjmy a snížení životní úrovně těchto jedinců.

Na základě principu subsidiarity vznikají vztahy a vazby mezi lidmi. Stát je povinen pomoci potřebným, pokud se o sebe nemohou postarat sami či s využitím svých rodin. Princip vede k nižším mírám redistribuce a podporuje sociální chování jedinců. Stát tak musí vytvářet takové podmínky, aby si každý mohl pomoci vlastním přičiněním. V rámci uplatňování tohoto principu dochází k rozvrstvení solidarity. Tento princip rovněž předpokládá určitou míru odpovědnosti subjektů, ne vždy se s ní lze však u subjektů setkat, a jelikož je teprve na posledním místě k pomoci vyzván stát, může to vést ke zhoršení situace těchto subjektů. Existenční napětí, kterému jsou jedinci vystaveni, může klesat, tento pokles může znamenat i snižování vzájemné solidarity.

Zejména v poslední době se objevují snahy, které usilují o to, aby se subjekty co nejvíce zapojovaly do fungování systému. To je představováno zásadou participace. V rámci tohoto

principu se subjekty samy mohou podílet na tvorbě a fungování systému a podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jejich život, v důsledku čehož se subjekt sám podílí na vytváření zdrojů, z kterých je systém financován. Dochází tak k přerodu původně pasivních subjektů v aktivní jedince, podílející se na sociální politice. Aby byl systém funkční, je zapotřebí zpřehlednění systému tak, aby byl dostatečně srozumitelný všem vrstvám obyvatelstva. Jedná se však o postupný, dlouhodobý proces a bez ztotožnění se lidí se sociálně politickými opatřeními jsou efekty těchto opatření omezené. Problémem je i nezralost a nevyspělost pro odpovědné sociální jednání určité části populace.

V současnosti se neustále poukazuje na nutnost snížení schodku státního rozpočtu, a tak se zřejmě dočkáme rozsáhlých reforem, které přinesou do pojetí práva sociálního zabezpečení nemalé změny. Přestože se však právní předpisy změní, základní zásady, na nichž toto odvětví staví, tu zůstanou s námi.

Seznam použité literatury

Publikace:

BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH Aleš. *Teorie práva*. Praha: ASPI, 2004.

Dvoustranné smlouvy o sociálním zabezpečení. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2002. 259 s.

ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar, VACÍK, Antonín. *Právo sociálního zabezpečení*. Aleš Čeněk: Dobrá voda, 2002. 157 s.

GALVAS, Milan, GREGOROVÁ, Zdeňka. *Sociální zabezpečení*. Brno: Doplněk, 2005. 280 s.

GOLDMANN, Radoslav, a kol. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 131 s.

HALÁSKOVÁ, Renáta. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003. 139 s.

HALÁSKOVÁ, Renáta. *Systémy sociálního zabezpečení*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. 140 s.

CHVÁTALOVÁ, Iva. *Úvod do práva sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998. 79 s.

KLIMENTOVÁ, Eva. *Sociální politika I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 80 s.

KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007. 176 s..

KOTOUS, Jan, MUNKOVÁ, Gabriela, PEŘINA, Pavel. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2000. 96 s.

KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha:ASPI, 2002. 376 s.

KREBS, Vojtěch, a kol. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. Praha:Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. 180 s.

MICHÁLEK, Přemysl. *Právo sociálního zabezpečení*. Kunovice: Evropský polytechnický institut, s.r.o., 2006. 106 s.

MICHALÍK, Jan. *Smluvní vztahy v sociálních službách*. Olomouc: Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených – sekce vzdělávání, 2008. 224 s.

RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma*. Praha: Karolinum, 2003. 170 s.

SPIRIT, Michal a kol. *Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení*. Praha: PROSPEKTUM spol. s.r.o., 1999. 228 s.

SIROVÁTKA, Tomáš. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. 236 s.

TOMEŠ, Igor. *Právo sociálního zabezpečení. Teorie a mezinárodní srovnání*. Praha: Všehrad, 1995. 228 s.

TOMEŠ, Igor, KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C. H. Beck, 2003. 267 s.

TRŮSTER, Petr, a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2008. 370 s.

VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění – úvod do problematiky*. Praha: ASPI, a.s., 2005. 96 s.

VOŘÍŠEK, Vladimír, a kol. *Lexikon: Sociální zabezpečení, zdravotní pojištění*. Ostrava: Motloch Jiří – Sagit, 2002. 559 s.

WINTEROVÁ, Alena. *Civilní právo procesní*. Praha: Linde Praha, a.s., 2006, 729 s.

ŽONDROVÁ, Sylvie. *Přehled judikatury z oblasti sociálního zabezpečení*. Praha: ASPI, a.s., 2008. 516 s.

Odborné články:

GREGOROVÁ, Zdeňka. K zásadám práva sociálního zabezpečení. *Právní obzor*, 1997, č. 4.

VÍŠEK, Petr. Proč je třeba oddělit při poskytování sociální pomoci výkon státní správy od působení samosprávy. *Sociální politika*, 1995, č. 2.

ŽIŽKOVÁ, Jana. Orientace sociální politiky 90. let – přednosti a úskalí. *Sociální politika*, 1997, č. 2.

Internetové zdroje:

Koordinace sociálního zabezpečení. [online]. cssz.cz, [cit. 18. 10. 2010]. Dostupné na <<http://www.cssz.cz/cz/evropska-unie/socialni-zabezpeceni/>>

Koordinace systémů sociálního zabezpečení. [online]. epravo.cz, [cit. 18. 10. 2010]. Dostupné na <<http://www.epravo.cz/top/clanky/koordinace-systemu-socialniho-zabezpeceni-62723.html>>

Právní předpisy:

zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na sociální politiku zaměstnanosti

zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení

zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu

Abstrakt

Tato práce pojednává o základních zásadách sociálního zabezpečení, které jsou pro toto odvětví určující.

Sociální spravedlnosti je pojem, který je vnímán různě, zejména v závislosti na politických názorech subjektu. Jedno je však jisté, spravedlnost je cíl, o jehož dosažení společnost usiluje.

Mezi nejdůležitější principy bezesporu patří zásada sociální solidarity, jež se uplatňuje tím, že osoby s vyššími příjmy zabezpečují osoby s příjmy nižšími. Někdy však může subjekty demotivovat k většímu výkonu, proto je do budoucna žádoucí nalezení vhodného kompromisu. Rovněž by nebylo na škodu, aby byly přísněji postihovány případy zneužívání systému a zavedeny častější kontroly dočasně pracovní neschopných.

Princip univerzality zabezpečuje alespoň minimální úroveň sociálního zabezpečení pro každého. Vyšší úroveň sociálního zabezpečení pak může být vázána na splnění určitých zákonem stanovených předpokladů, jakými jsou nejčastěji občanství nebo trvalý pobyt.

Podstatou zásady subsidiarity je to, že jedinec si nejprve má pomoci sám, v případě, že toho není schopen, má mu pomoc poskytnout rodina, až v krajním případě přichází pomoc od státu. To je v rámci hospodaření systému logické, protože jiné pojetí financování by bylo neúnosné.

Zejména v poslední době se objevují snahy, které usilují o to, aby se subjekty co nejvíce zapojovaly do fungování systému. To je představováno zásadou participace.

Abstract

This thesis is about the general principles of social security which are very important for this branch of law.

Social justice is an idea whose meaning is different according to politics idea of subject. Justice is an aim that is need to be get.

One of the most important principles is the principle of social solidarity which means that people with higher salary insures people with lower salary.

The principle of universality insures at least minimal standard of social insurance to everyone. Higher level of social insurance may request some requirements, which are necessary to fulfil. Most frequent conditions are citizenship and permanent residence.

The principle of subsidiarity means that person may insure himself. If he can not insure himself, help is granted by his family and in the last resort subject is insured by the country. It is logical because different funding might be unbearable.

In present there is an endeavour which struggles for participating subjects in the system. It is presented by the principle of participation.